સ્વર્ગવાસી શ્રાવિકારત્ન બાઈ પારવતીબાઈ.

જન્મ	દેહોત્સર્ગ.
વિક્રમ સંવત્ ૧૯૦૪ના	વિક્રમ સંવત્ ૧૯૬૪ ના
ભાદરવા શુદ ૪.	કારતક શુદ ૧૦.

સ્વર્ગવાસી.

શ્રાવિકારત્ન બાઈ પારવતીબાઈનું

ટુંક

જીવન વૃતાંત

આ પવિત્ર પારવતીબાઈનો જન્મ વિક્રમ સંવત્ ૧૯૦૪ ના ભાદરવા માસની શુકલ ચતુર્થીએ થયો હતો. આ સાધ્વીબીનો જન્મ આપણા માંગલ્ય પર્વ સંવત્સરી પર્વના રોજ થવાથી તેમના માત પિતાને અત્યંત હર્ષ થયો હતો જ્યારથી પારવતી બાઈની નિર્દોષ બાલ્યાવસ્થાનો આરંભ થયો ત્યારથીજ તેમના પવિત્ર આત્મામાં ધર્મ શ્રદ્ધાનો ઉદ્ભવ સહજ થયો હતો, તેમનું બાળ જીવન વિલક્ષણ હતું. તેમના વચનમાં મધુરતા છવાઈ રહેલી હતી. હૃદયપર ધાર્મિકતાની છાપ જાણે પૂર્વ જન્મના સંસ્કારથી સંપાદિત થઈ હોય તેમ દેખાતી હતી. તેઓ સ્વભાવે ભોળા અને અંતઃકરણ ઉજ્જ્વળ હતું. આવી આવી ઉત્તમ ભાવનાનો અનુભવ કરતાં એ બાળશ્રાવિકા વય વૃદ્ધિ પામતાં તેમનો વિવાહ સં ૧૯૧૮ની સાલમાં માંગરોળ વાળા શેઠ મોતીચંદ દેવચંદની સાથે થયો હતો, એઓ હાલમાં વિદ્યમાન છે. શેઠ મોતીચંદભાઈ પણ સુશિલ, માયાળુ અને ધર્મનિષ્ટ છે. પોતાની બુદ્ધિબળથી વેપારમાં અભ્યુદય પામી સારી લક્ષ્મી સંપાદન કરી છે. અને પોતાની મનુષ્ય જન્મની સાર્થકતા અનેક ધાર્મિક કાર્યોમાં લક્ષ્મીનો સદ્ વ્યય કરી કરેલી છે

પવિત્ર પારવતી બાઈ શેઠ મોતીચંદભાઈના ઘરમાં પગ ! હતાંજ સાથેજ લક્ષ્મીને લાવ્યા હતા, એટલે કે તેમના દેહન

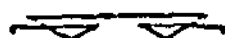
ઘરમાં આવ્યા પછી શેઠને વેપારાદિ કાર્યોમાં લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ પણ થતી આવી હતી.

પારવતી બાઈ જેમ જેમ પ્રૌઢ વયમાં આવવાની યોગ્યતા ધરાવવા લાગ્યા, તેમ તેમ તેમની મનોવૃત્તિમાં વિવિધ જાતના ગુણો સંપાદન કરવાની ઈચ્છાઓ પ્રગટ થતી હતી. તેમનો સ્વભાવ આનંદી હતો. અને સાથેંસાથે શાંતીનો ગુણ હતો અને ખાસ કરીને મોટો ગુણ દયાનો હતો કે જેને લઈને ગરીબ જૈન અને બીજા લોકોને દર વરસે હજારો રૂપીયાની ખાનગી મદદ કરતા હતા, તે સિવાય તેમણે પોતાની જીંદગીમાં તીર્થ યાત્રા સંઘ સેવા અને સાધુ સાધ્વીની ભક્તિ નિમિત્તમાં પુષ્કળ દ્રવ્ય ખરચ્યું છે. જેથી તેઓ એક ધર્મ મુર્તિ હતા તેમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ બીલકુલ નથી. ઉપર મુજબના ધાર્મિક જીવનના સાઠ વર્ષ પુર્ણ થયા; અને જેમ મનુષ્યની અવિચળ સ્થિતિ રહેતી નથી તે મુજબ વિક્રમ સંવત ૧૯૬૬નો કારતક માસ આવ્યો જે વખતે પારવતીબાઈના આયુ કર્મની અવધિનો આ છેલ્લો માસ હતો. પોતાની છેલ્લી અવસ્થાના દીવસોમાં પોતાના પતિ તેમજ પુત્રો વિગેરેને તમામ પ્રકારની સૂચના કરી પરમાત્માનું સ્મરણ કરતાં ચાલતી સાલના કારતક શુદ ૧૦ ના રોજ પોતાના પતિ અને પુત્રો વગેરે ૧૦૦ માણસના કુટુંબને પાછળ મુકી આ ફાની દુનિઆનો ત્યાગ કરી આ ધર્મ પરાયણ આત્મા આ ક્ષણિક દેહ છોડી દઈ સુકૃતનું ફળ ભોગવવા પર લોકમાં ચાલ્યો ગયો.

શ્રી માન ગૃહસ્થના ઘરમાં ઉછરેલી શ્રાવિકાઓએ પોતાનું જીવન કયે માર્ગે સાર્થક થયે એ જાણવું હોય તો તેમણે આવી આવી ઉત્તમ શ્રાવિકાઓનું અલ્પ જીવન ચરિત્ર વાંચી લેવાની અને તેનું અનુકરણ કરવાની, તેમજ દુનિયામાં આવા જે દ્રષ્ટાંતરૂપ ઉત્તમ નમુનાઓ (શ્રાવિકાઓ) હોય તેમનું અવલોકન કરી

તેમના ચારિત્ર પ્રમાણે ચાલવાની પ્રેરણા કરવા ભલામણ કરીએ છીએ.

સ્વર્ગવાસી પારવતી બાઇની પાછળ તેમના પતિ શેઠ મોતીચંદ દેવચંદ તરફથી રૂ. ૧૫૦૦૦) ની મોટી રકમ ધર્મ કાર્યને માટે વાપરવામાટે અર્પણ કરેલ છે જેના સદઉપયોગથી એ સ્વર્ગવાસી ધર્માત્માને ઉદ્દેશીને ઉત્તમ પુણ્ય સંપાદન થશે.

ઉપોદ્ઘાત

શ્રી જૈન દર્શન રૂપ કલ્પવૃક્ષને ચાર અનુયોગ રૂપ શાખાઓ છે. જેમાં દ્રવ્યાનુયોગ મુખ્ય શાખા છે. આ ગ્રંથ તેનો એક અંશ છે. આ ગ્રંથની અવચૂરી વિક્રમ સંવત ૧૫૭૬ના વર્ષમાં શ્રી પાટણ શહેરમાં શ્રી જિન હંસસૂરિના પરિવારના શ્રીપદ્મચંદ્ર નામના ઉપાધ્યાયના શિષ્ય ગજસાર નામના મુનિએ પૂર્ણ કરેલી છે. જેની સુંદર અને શુદ્ધ પ્રત અમારા વાંચવામાં આવતાં માલુમ પડ્યું કે આ અવચૂરિનું સંસ્કૃત એવું તો સરલ અને રસિક છે કે, આ ગ્રંથનું અધ્યયન કરનારને આનંદ સાથે કંઠાગ્ર કરવાની જીજ્ઞાસા થાય તેવું છે જેથી તેનું મૂળ તથા અવચૂરિ સાથે ભાષાંતર કરી પ્રસિદ્ધ કરવામા આવેલ છે, જેમાં દરેક ગાથા અને બોલોની વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ અને સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપમાં બનાવવામાં આવેલ છે.

આવા પઠન પાઠન કરવા માટે અત્યુત્તમ ઉપયોગી દ્રવ્યાનુયોગના ગ્રંથો અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતાં શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશના ગ્રાહકોને દરવર્ષે ભેટ આપવામાં આવે છે, તેજ મુજબ આ વર્ષના ગ્રાહકોને પણ ભેટ આપવા માટે આ ગ્રંથ પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે.

શહેર માંગરોળના વતની અને ધંધા અર્થે હાલમાં મુંબઈમાં વસતા શેઠ મોતીચંદ દેવચંદે પોતાની સ્વર્ગવાસી પત્નિ બાઈ પારવતી બાઈના સ્મરણાર્થે આ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કરવામાં એક સારી રકમ આ સભાને ભેટ આપેલ છે તેથી તેમને ખરે ખરો ધન્યવાદ ઘટે છે. કારણ કે પોતાના પ્રિયજનનું જ્ઞાનદાન આ.પદ.માં કે તેના ઉત્તેજન અર્થે જે રકમ ખરચવું તેનાથી બીજું કોઈપણ ઉત્તમ કાર્ય કોઈ શકે નહીં.

આ ગ્રંથનું ભાષાંતર કરવામાં તેમજ છપાવવાની બાબતમાં પુરતી કાળજી રાખેલી છે, છતાં દષ્ટિદોષથી કોઇપણ ભૂલ રહી ગયેલી માલુમ પડે તો સુજ્ઞ જનો સુધારી વાંચશે અને માફ કરશે અને અમોને લખી જણાવશે એવી વિનંતી છે.

વીર સંવત ૨૪૩૪
આત્માનંદ ભુવન
વૈશાક શુદી ૧૧

લી.
શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા.
ભાવનગર.

ॐ नमः श्रीपार्श्वनाथाय

दंडकविचार.

अथवा,

विचार षट्त्रिंशिका.

(स्वोपज्ञ अवचूर्णि सहिता.)

अवचूर्णि— श्रीवामेयं महिमामेयं प्रणीधाय बालधीगम्याम्। स्वोपज्ञं कूर्वेऽहं विचारषट्त्रिंशिका विवृतिम् ॥ १ ॥

મહિમાથી ન માપી શકાય એવા એટલે અપરિમિત મહિમા વાળા, એવા શ્રીવામાદેવીના પુત્ર શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું ધ્યાન કરી બાલ બુદ્ધિથી જાણી શકાય તેવી વિચાર ષટ્ત્રિંશિકાની સ્વોપજ્ઞ અવચૂર્ણિ હું કરૂં છું. ૧

इह चतुर्विंशतिदंडकेषु प्रत्येकं संक्षिप्त संग्रहणी २४ पदानामवतारणं चिकीर्षितं तथार्हद्विज्ञप्ति द्वारा प्रकटयन्नाह सूत्रकृत् सूत्रम्

આ ગ્રંથમાં ચોવીશ દંડકમાં પ્રત્યેક દંડકના સંક્ષેપવાળી સંગ્રહણીના ચોવીશ પદોનું અવતરણ કરવાને ઇચ્છેલું છે, તે અર્હત ભગવાનની વિજ્ઞપ્તિદ્વારાએ પ્રગટ કરતા સૂત્રકાર નીચેનું સૂત્ર કહેછે.

मूल.

नमिउं चउवीस जिणे तस्सुत्त वियार लेस दे-
सणओ
दंडक पएहिं ते च्चिय, थोसामि सुणेह भो
भव्या ॥ १ ॥

ભાષાર્થ—ચોવીશ જિનોને નમસ્કાર કરીને તેમના આગમ માં કહેલા જે વિચારો તેમાંથી લેશમાત્ર કથન કરવાને માટે દંડક નામના ચોવીશ અવસ્થાનોની સાથે હું તેમની સ્તુતિ કરીશ માટે હે ભવ્યો, તમે સાંભળો. ॥ ૧ ॥

नत्वा मनोवाक्कायैः प्रह्वीभूय

નમસ્કાર કરીને એટલે મન; વચન કાયાથી નમ્ર થઈને

कान् ? કોને નમસ્કાર કરીને!

चतुर्विंशतिजिनान् । ચોવીશ તીર્થંકરોને.

अत्र भरते सांप्रतीनावसर्पिणीमाश्रित्यान्यथातीतानागतकालाः पंचदशकर्मभूमीश्च प्रतीत्य जिनबहुत्वात्तैः अर्हनानेव जिनान् स्तोष्ये ।

આ ભરતખંડમાં હાલ ચાલતા અવસર્પિણી કાલને આશ્રીને ઋષભાદિક ચોવીશ જિનોનેજ હું સ્તવીશ કારણ કે, નહીંતો અતીત અનાગત કાલે પંદર કર્મભૂમિને વિષે ઘણાં જિનો છે, પરંતુ અહિંયાં વિશેષ જિનોનીજ સ્તુતિ કરીશ.

कुतः

શામાટે તેમની સ્તુતિ કરીશ?

तेषां सूत्रमागमो जिनागमस्तच्चेद " सरीरमोगाहणाय संघयणा" सलेत्यादिरूपं तस्य विचारो विचारणं तस्य लेशोंऽशास्तस्य देशनतः कथनतः ।

તે જિન ભગવંતના સૂત્ર જે આગમ–જિનાગમ એટલે "शरीरमोगाहणाय" ઇત્યાદિ સૂત્ર રૂપ આગમ, તેનો જે વિચાર તેના લેશમાત્ર કહેવાથી.

कैः सह ?

તે કોની સાથે સ્તુતિ કરીશ?

दंमकपदैः श्रीजगवत्यादिसूत्रोक्त "नेरइयाअसुराई " इत्यादि गाथाक्रमनिबद्धदंमकसंज्ञित २४ जीवस्थानैः ॥

દંડક પદવડે એટલે શ્રી ભગવતી વિગેરે સૂત્રમાં नेरइया કહેલઇત્યાદિ ગાથાઓમાં અનુક્રમે બાંધેલા દંડક નામના ચોવીશ જીવોના સ્થાનોની સાથે તેમને સ્તવીશ.

श्रृणुत जो जव्याः इति ।

હે ભવ્ય પ્રાણીઓ, તે તમે સાંભળો.

(ઉપરનું પદ શામાટે કહ્યું, તે કહેછે.)

" अप्रतिबुद्धे श्रोतरि वक्तुर्वाचः प्रयांति वैफल्यं "इतिवचनात् श्रोतृसंमुखीकरणार्थं ॥ १ ॥

"જો શ્રોતા સાવધાન થઇને સાંભળે નહીં તો કહેનારનું વચન નિષ્ફલ થાય છે," એવું વચન છે, માટે ઉપરનું વચન શ્રોતાઓને

सन्मुख करी सावधान करवाने माटे कहेलुं छे. १

अथ दंडकनामान्याह

हवे दंडकना नाम कहेछे.

मूल.

नेरइआ असुराई. पुढवाई वेइंदियादउ चेव ।
गब्भयतिरिय मणुस्सा, वंतर जोइसिय वे-
माणी ॥ २ ॥

भावार्थ—नारकीनो एक दंडक, असुरादि विगेरे दश निकायना दश दंडक, पृथ्वी विगेरे पांच भेदवाला जीवना पांच दंडक, बे इंद्रिय वगेरे त्रण विकलेंद्रिय जीवोना त्रण दंडक, गर्भज एवा तिर्यंच अने गर्भज एवा मनुष्यना मलीने बे दंडक, व्यंतरदेवतानो एक दंडक, ज्योतिष्कदेवतानो एक दंडक अने वैमानिकदेवतानो एक दंडक—ए चोवीश दंडक थया. २

सप्त पृथिवीनारकाणामेको दंडकः ।

नारकीनी सात पृथ्वीओनो एक दंडक छे.

भवनपतीनामसुरादि दशदश निकायभेदा दश दंडकाः ।

भवनपतिओना असुर विगेरे दश निकायना भेदथी दश दंडक छे.

पृथ्व्यादीनां पंच ।

पृथ्वी विगेरे पांच भेदवाला स्थावर जीवोना पांच दंडक छे.

विकलानां त्रयः ।

बे इंद्रिय विगेरे विकलेंद्रिय जीवोना त्रण दंडक छे.

गर्भजतिर्यक्मनुष्यज्योतिष्कवैमानिका एकैकदंडकाश्चैते सर्वे २४।

ગર્ભજ તિર્યંચ, ગર્ભજ મનુષ્ય, જ્યોતિષી અને વૈમાનિકના એક એક દંડક છે, એ સર્વે મલીને ચોવીશ દંડક થાય છે.

इह सूक्ष्मा अपर्याप्तकाश्च प्रायो नाधिक्रियंते ॥ २ ॥

અહીં સૂક્ષ્મ અને અપર્યાપ્ત જીવો ઘણું કરીને લીધેલા નથી ૨

शरीरादि चतुर्विंशतिद्वाराणां

नामस्वरुपं गाथाद्वयेनाह।

હવે શરીર વિગેરે ચોવીશ દ્વારોના નામનું સ્વરૂપ બે ગાથાથી કહે છે.

मूल.

संखित्तयरीउ इमा, सरीर मोगाहणाय संघयणा।

सन्नासं ठाण कसाय, लेस इंदिय दु समुग्घाया ॥ ३ ॥

दिठी दंसण नाणे, जोगुवओगो ववाय चवणठिइ॥ ॥

पज्जत्ति किमाहारे, संन्निगइ आगइ वेए॥४॥

ભાવાર્થ

પેહેલું શરીરદ્વાર, બીજું અવગાહનાદ્વાર, ત્રીજું સંઘયણ

દ્વાર, ચોથું સંજ્ઞાદ્વાર, પાંચમું સંસ્થાનદ્વાર, છઠું કષાયદ્વાર, સાતમું લેશ્યાદ્વાર, આઠમું ઈંદ્રિયદ્વાર, નવમું દ્વિસમુદ્ઘાતદ્વાર, દસમું દૃષ્ટિદ્વાર, અગીઆરમું દર્શનદ્વાર, બારમું જ્ઞાનદ્વાર, તેરમું અજ્ઞાનદ્વાર, ચૌદમું યોગદ્વાર, પંદરમું ઉપયોગદ્વાર, સોળમું ઉપપાતદ્વાર, સત્તરમું ચ્યવનદ્વાર, અઢારમું સ્થિતિદ્વાર, ઓગણીશમું પર્યાપ્તિદ્વાર, વીશમું કિમાહારદ્વાર, એકવીશમું સંજ્ઞીદ્વાર, બાવીશમું ગતિદ્વાર, ત્રેવીશમું આગતિદ્વાર, અને ચોવીશમું વેદદ્વાર, આ શરીર વગેરે ચોવીશ દ્વારો સંક્ષેપથી કહેલા છે. ૩–૪

अवचूरि

द्वारगाहा दुगंति द्वारगाथाद्वयं लघुसंग्रहणीसत्कमिदेपामेव पदानां विचारणीयत्वात् षट्त्रिंशिकायां लिखितं ।

આ બે દ્વાર ગાથા લઘુ સંગ્રહણી નામના પ્રકરણમાંથી લીધેલી છે, એના પદો વિચારવા યોગ્ય હોવાથી અહીં આ ષટ્ત્રિંશિકામાં લખેલા છે.

व्याख्यालेशश्च यथा ।

તેની વ્યાખ્યાનો લેશ આ પ્રમાણે છે.

स्थानाविकाशरीरं औदारिक १ वैक्रिय २ आहारक ३ तैजस ४ कार्मण ५ भेदात्पंचधा ।

૧ ઔદારિક ૨ વૈક્રિય ૩ આહારક, ૪ તૈજસ અને કાર્મણ — એ પંચ ભેદથી શરીર દ્વાર પાંચ પ્રકારનું છે.

एतासामवगाहना वपुप्रमानं जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदात्त्रिधा ।

એ શરીરની અવગાહના એટલે શરીરની ઉંચાઇનું માન તે જઘન્ય મધ્યમ અને ઊત્કૃષ્ટ એવા ભેદથી ત્રણ પ્રકારેછે.

कर्मग्रंथकाभिप्रायेण स्थिररचनाविशेषः संहननं तच्च पोढा ।

કર્મગ્રંથના અભિપ્રાય પ્રમાણે જે શરીરની એકઆતની સ્થિર રચના એટલે બાંધો તે સંહનન કહેવાયછે તે સહનન ૭ પ્રકારનું છે.

वज्रऋषभनाराच १ ऋषभनाराच २ नाराच ३ अर्द्धनाराच ४ कीलिका ५ सेवार्त्त ६ भेदात् ।

૧ વજ્ર ઋષભનારાચ, ૨ ઋષભનારાચ, ૩ નારાચ, ૪ અર્દ્ધ, નારાચ ૫ કીલિકા અને ૬ સેવાર્ત એવા ભેદથી છ પ્રકારનુ છે.

संहननादिलक्षणं तल्लक्षणशास्त्रादवसेयं । ३

તે સંહનન વિગેરેના લક્ષણ લક્ષણોને દરશાવનારા શાસ્ત્રમાંથી જાણી લેવા.

संज्ञाश्चतस्रः आहार १ भय २ मैथुन ३ परिग्रह ४ लक्षणाः अथवा दश एतास्वेव क्रोध ५ मान ६ माया ७ लोभ ८ लोक ९ ओघ संज्ञा १० क्षेपात् ॥ ४ ॥

સંજ્ઞા ચાર પ્રકારની છે. ૧ આહાર, ૨ ભય, ૩ મૈથુન, અને ૪ પરિગ્રહ એવા તેના નામ છે. અથવા એની અંદર ૫ ક્રોધ, ૬ માન, ૭ માયા, ૮ લોભ, ૯ લોક અને ૧૦ ઓઘ એ છ ઉમેરવાથી તેના દશ ભેદ પણ થાય છે.

अथ संस्थानानि समचतुरस्र १ न्यग्रोध २ सादि ३

वामन ४ कुब्ज, ५ हुंड ६ भेदात् षड्विधानि. ५

૧ સમચતુરસ્ર, ૨ ન્યગ્રોધ, ૩ સાદિ, ૪ વામન, ૫ કુબ્જ, ૬ હુંડ–એના ભેદથી સંસ્થાન ૭ પ્રકારના છે.

कषायाश्च क्रोध १ मान २ माया ३ लोभाश्चत्वारः ४

૧ ક્રોધ, ૨ માન, ૩ માયા અને ૪ લોભ એ ચાર કષાય કહેવાય છે.

लेश्याः षट्कृष्ण १ नील २ कापोत ३ तेजः ४ पद्म ५ शुक्ल ६ रूपाः परमत्रता द्रव्यलेश्या अवस्थिता विचार्याः न भावरूपाः ७

લેશ્યાઓ ૭ છે, ૧ કૃષ્ણ, ૨ નીલ, ૩ કાપોત, ૪ તેજ, ૫ પદ્મ અને ૬ શુક્લરૂપ, પરંતુ એ ૭ લેશ્યાઓ અહીં દ્રવ્યરૂપ છે એમ સમજવું, ભાવ રૂપ નથી.

इंद्रियाणि पंचस्पर्शन १ रसन २ घ्राण ३ चक्षुः ४ श्रोत्र, ५ रूपाणि । ८ ।

૧ સ્પર્શન, ૨ રસન (જીભ), ૩ ઘ્રાણ (નાસિકા) ૪ ચક્ષુ અને ૫ શ્રોત્ર (કાન) એ પાંચ ઇંદ્રિયો છે.

द्वौ समुद्घातौ समवहननमात्मप्रदेशविकरणं समुद्घातः सचाजीवविषयोऽचित्तमहास्कंधरूपः अन्यो जीवविषयः ।

સમુદ્ઘાત બે પ્રકારનાછે આત્માના પ્રદેશ શરીરથી વિસરણ–બહેર નીકળે તે સમુદ્ઘાત કહેવાયછે. તેમાં જે અજીવ સમ્બન્ધી સમુદ્ઘાતછે, અચિત્તનો મહાસ્કંધ રૂપછે અને બીજો જીવ

सःसप्तधा ॥ वेयण १ कसाय २ मरणे, ३ वेउ-
व्विय ४ तेउएय ५ आहारे ६ । केवलिए ७ चेवजवे,
जीवमणु स्साणसत्तेवेत्ति ॥ १ ॥

તે સાત પ્રકારનોછે — તે નીચે પ્રમાણે.

૧ પહેલી વેદના સમુદ્‌ઘાત, ૨ બીજી કષાય સમુદ્‌ઘાત, ૩ ત્રીજી મરણ સમુદ્‌ઘાત, ૪ ચોથી વૈક્રિય સમુદ્‌ઘાત, ૫ પાંચમી તૈજસ સમુદ્‌ઘાત, ૬ છઠ્ઠી આહાર સમુદ્‌ઘાત, અને ૭ સાતમી કેવલી સમુદ્‌ઘાતછે. —એ સાત સમુદ્‌ઘાત મનુષ્ય જીવોને હોયછે. ૧

दृष्टिस्त्रिया मिथ्यात्वसम्यक्त्वमिश्रभेदात् । १० ।

દૃષ્ટિ ત્રણ પ્રકારનીછે ૧ મિથ્યાત્વ દૃષ્ટિ, ૨ સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિ, અને ૩ મિશ્ર દૃષ્ટિ.

दर्शनं चक्षु १ अचक्षु २ अवधि केवल ४ भेदात् चतुर्विधं । ११ ।

૧ ચક્ષુ દર્શન, ૨ અચક્ષુ દર્શન, ૩ અવધિ દર્શન, અને ૪ કેવલ દર્શન એવા ભેદથી દર્શન ચાર પ્રકારનુંછે.

ज्ञानं मतिश्रुतावधिमनःपर्यायकेवलभेदात् पंचधा । १२ ।

૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મનઃપર્યાયજ્ઞાન, અને ૫ કેવલજ્ઞાન —એવા ભેદથી પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાન છે.

अत्र ज्ञानसाहचर्यादनुक्तमप्यज्ञानं ग्राह्यं तच्च त्रिधा मत्यज्ञानं श्रुताज्ञानं विभंगज्ञानरूपं । १३ ।

અહીં અજ્ઞાન કહેલું નથી તો પણ જ્ઞાનના સાહચર્યથી ગ્રહણ

करवुं. ते १ मत्यज्ञान, २ श्रुताज्ञान अने ३ विभंगज्ञान एम त्रण—प्रकारनुं छे.

योगाः पंचदश चतुर्धा मनोयोगः ।

योग पंनर प्रकारनाछे, तेमां मनोयोग चार प्रकारनोछे.

तद्यथा ते नीचे प्रमाणे छे—

पटे पटोऽयमित्यादि चिंतयतः सत्य मनोयोगः

वस्त्रने जोइने, "आ वस्त्र छे" एम चिंतववुं, ए पेहेलो सत्य मनोयोग कहेवायछे.

घटे पटोऽय मित्यादि चिंतयतः असत्यमनो योगः ।

घडानी अन्दर "आ वस्त्र छे" एम चिंतववुं, ते बीजो असत्य मनो योग कहेवायछे.

नगरे दारकपंचके जाते पंच सप्त दारका जाता इत्याद्यनुचिंतयतः सत्यामृषामनोयोगः ।

कोई नगरमां पांच छोकरा थया होय, ते छतां "पांच छो छोकरा थया" एम चिंतववु, ते सत्यामृषा नामे त्रीजो मनो-योग कहेवाय छे.

देवदत्तोऽयमित्यादि चिंतयतोऽसत्यामृषा मनो योगः

"आ देवदत्त छे" एम चिंतववुं, ते "असत्यामृषा" नामे चोथो मनोयोग कहेवायछे.

अथ वाचा चतुष्टयमाह ।

हवे चार प्रकारनी वाणी कहेछे.

सत्यासत्यासत्यामृषा असत्याऽमृषा
इति भाषाचतुष्टयम् ।

१ સત્યા, ૨ અસત્યા, ૩ સત્યામૃષા, ૪ અસત્યામૃષા, એ ચાર પ્રકારની ભાષાછે.

घटे घटोऽयमिति सत्या १ घटे पटोऽयमित्यसत्या २ जीर्णधान्यराशौ बहु जीवान् दृष्ट्वा सर्वे जीवा इति वदतः सत्यामृषा मिश्रापरपर्याया ३ आगच्छ भो देवदत्त इत्यसत्या मृषा ४ एतद्भाषा च-तुष्टयं भवति ।

૧ ઘડાને કહેવું કે, "આ ઘડોછે" એ પેહેલી સત્યાભાષા. ૨ ઘડાને "આ વસ્ત્રછે" એમ કહેવું, તે બીજી અસત્યા ભાષા. ૩ જીર્ણ થઈ ગયેલા ધાન્યના ઢગલામાં ઘણી જીવાત જોઈને "આ બધા જીવ છે" એમ કહેવું, એ ત્રીજી સત્યામૃષા ભાષા, તેનું મિશ્રા એવું બીજું નામ પણ છે. ૪ "હે દેવદત્ત આવ" એમ કહેવું, તે અસત્યા અમૃષા નામે ચોથી ભાષા—એવી રીતે ચાર પ્રકારની ભાષા—વાણી થાયછે.

अथ तनुसप्तकमाह ॥

હવે સાત પ્રકારના શરીર કહેછે.

औदारिक १ औदारिक मिश्र २ वैक्रिय ३ वैक्रिय मिश्र ४ आहारक ५ आहारक मिश्र ६ तेजस कार्मण रूपः सप्तधा कायपोगः । १४ ।

૧ ઔદારિક શરીર, ૨ ઔદારિક મિશ્રશરીર, ૩ વૈક્રિય ૪

४ वैक्रिय मिश्र शरीर, ५ आहारक शरीर, ६ आहारक मिश्र, ७ तैजस कार्मण शरीर—એ સાત પ્રકારે કાય યોગ (શરીર) કહેવાયછે.

उपयोगो द्विधा तत्र ज्ञानाज्ञानभेदाष्टकरूपः साकारोपयोगश्चतुर्भेददर्शनरूपोऽनाकारोपयोगः संयोगे द्वादश । १५ ।

ઉપયોગ બે પ્રકારનોછે. ૧ સાકારોપયોગ અને ૨ અનાકારોપયોગ. સાકારોપયોગ જ્ઞાન અજ્ઞાનના આઠ ભેદ રૂપછે અને બીજો નિરાકાર ઉપયોગ ચાર ભેદ વાળા દર્શન રૂપ છે તે બનેના ભેદનો સાથે યોગ કરવાથી તેના બાર ભેદ થાયછે.

एकसमये उत्पद्यमानानां च्यवमानानां च संख्येति द्वारद्वयं । १६ । १७ ।

એક સમયને વિષે ઉત્પન્ન થતા એવા જીવો તેની સંખ્ય અને એક સમયને વિષે ચ્યવતા એવા જીવોની સંખ્યા, એ ઉપપાત અને ચ્યવન નામે બે દ્વાર જાણવા.

स्थितिरायुषो जघन्योत्कृष्टमाना । १८ ।

આયુષ્યની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ માન વાળી સ્થિતિ.

आहारादिग्रहणशक्तयः पर्याप्तयः ।

આહાર વિગેરેને ગ્રહણ કરવાની શક્તિઓ તે પર્યાપ્તિઓ કહેવાયછે.

ताश्च षट् आहार १ शरीर २ इंद्रिय ३ श्वासोच्छ्वास ४ भाषा ५ मनः स्वरूपाः । १९ ।

તે ૧ આહાર, ૨ શરીર, ૩ ઇંદ્રિય, ૪ શ્વાસોચ્છ્વાસ, ૫ ભાષા અને મનઃ—એ ૬ પર્યાપ્તિઓ છે.

के जीवाः कतिभ्यो दिग्भ्य आगतमाहार द्रव्यमाहारयंतीति किमाहारः । २० ।

કયા જીવો કઈ દિશામાંથી આવેલા આહાર દ્રવ્યનો આહાર કરે છે? એમ બતાવવું, એ કિમાહાર દ્વાર કહેવાય છે.

विशिष्टाः संज्ञास्तिस्रः ।

સંજ્ઞાદ્વારના વિશિષ્ટ એવી જે સંજ્ઞા તે ત્રણ પ્રકારની છે.

तत्र यया त्रिकालविषयमर्थं जानाति सा-दीर्घकालिकी समनस्कानामेव

તેમાં જેનાથી ત્રણ કાલના વિષયના અર્થ જાણી શકાય તે પેહેલી દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા કહેવાયછે, તે સંજ્ઞા પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તા જીવનેજ હોયછે.

यश्च स्वदेहपालनाद्धेतोरिष्टवस्तुषु प्रवर्त्तते अहिताच्च निवर्त्तते वर्त्तमानकालविषयं च चिंतनं यस्य तस्य हेतुवादोपदेशिकी संज्ञा द्वीं-द्रियादीनामेव । २ ।

જે જીવ પોતાના દેહનું પાલન કરવા માટે પોતાને ગમતી વસ્તુઓમાં પ્રવૃત્તિ કરે અને અહિત વસ્તુમાંથી નિવૃત્તિ થાય, તેમજ તેનું ચિંતવન વર્તમાન કાલને વિષે રક્ષા કરે, તેને બીજી હેતુવાદોપદેશિની સંજ્ઞા કહેછે. તે સંજ્ઞા બેઇંદ્રિય વગેરે જીવોનેજ હોયછે.

यस्य सम्यग् दृष्टिः क्षायोपशमिकज्ञान युक्तो यथाशक्ति रागादिनिग्रहपरः ।

पदेशिकी । २१ ।

જે જીવ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાનવાલો અને પોતાની બનતી શક્તિવડે રાગ વિગેરેનો નિગ્રહ કરવામાં પરાયણ રહેતો હોય તેને ત્રીજી દૃષ્ટિ વાદોપદેશિકી સંજ્ઞા હોયછે.

गतिः भवांतरगमनं । २२ ।

બીજા ભવને વિષે જવું, તે ગતિદ્વાર કહેવાયછે.

आगतिः परभवात् आगमनं । २३ ।

પર ભવમાંથી જે આવવું, તે આગતિદ્વાર કહેવાયછે.

वेदश्च स्त्रीपुंनपुंसकभेदात् त्रिधा ॥ २४ ॥

સ્રીવેદ, પુરૂષવેદ, અને નપુંસકવેદ–એમત્રણપ્રકારે વેદદ્વારછે.૪

अथ एतानि द्वाराणि २४ दंडकेषु अवतारयीत

એ ચોવીશ દ્વાર ચોવીશ દંડકોની અંદર ઘટાવેછે.

तत्र तावत् शरीरद्वारं कथ्यते ॥

તેમાં પ્રથમ શરીર દ્વાર કહેછે.

मूल

चउ गब्भ तिरिय वाउसु, मणुआणं पंच-
सेस तिसरीरा ।
थावर चउगे दुहओ, अंगुल असंख भा-
गतणू ॥ ५ ॥

ભાવાર્થ—ગર્ભજ તિર્યંચ અને વાયુ કાય—એ બે દંડકામાં ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ—એ ચાર શરીર હોયછે. મનુષ્યના એક દંડકમાં ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ, કાર્મણ અને આહારક—એ પાંચ શરીર હોયછે અને બાકીના એકવીશ દંડકામાં ત્રણ શરીર હોયછે એટલે દેવતાના તેર દંડક અને નારકીનો એક—એ ચૌદ દંડકમાં વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીર હોયછે તથા એક વાયુ કાય વિના ચાર સ્થાવરના ચાર દંડક તેમજ ત્રણ વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડક—એ સાત દંડકોને વિષે ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ—એ ત્રણ શરીર હોયછે, વનસ્પતિ કાય સિવાય બીજા ચાર સ્થાવરને વિષે ઉત્કૃષ્ટથી અને જઘન્યથી એમ બે પ્રકારનુ શરીર છે તે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણે હોયછે. ५

अवचूर्णी

'दुव्वयणे बहु वयणं' इति प्राकृतलक्षणेन गर्भजतिर्यग्वाय्वोश्चत्वारि शरीराणि भवंति संभव एव न भवंत्येवेति निश्चयः एवं सर्वत्रापि ज्ञेयं।

એ પ્રાકૃત વ્યાકરણના નિયમથી દ્વિવચનમાં બહુ વચન થાયછે તેથી ગર્ભજ તિર્યંચ તથા વાયુના ચાર શરીર થાયછે એમ સંભવ છતાં ન જ થાય, એવો નિશ્ચયછે, એવી રીતે બધે ઠેકાણે જાણી લેવુ.

आहारकत्यागेन कदाचित्तयोर्वैक्रियकरणे न च चतुर्णां संभवः।

તે ગર્ભજ તિર્યંચ અને વાયુ કાયને આહારક શરીરના ત્યાગથી અને કદાચિત વૈક્રિય શરીરના કરવાથી ચાર શરીરનો સંભવ છે.

દેવતાના તેરદંડકે શરીરનું માન સાત હાથનું છે.* ૬

मूल.

गब्भतिरि सहस्स जोयण, वणस्सइ अहिय जोयण सहस्सं ।
नर तेइंदितिगाऊ, बे इंदिय जोयणे बार ॥ ॥ ७ ॥

ભાવાર્થ—ગર્ભજ તિર્યંચમાં શરીરનું માન એક હજાર યોજનનું છે, પ્રત્યેક વનસ્પતિ કાય જીવોના શરીરનું માન એક હજાર યોજનથી કાંઈક અધિક છે. ગર્ભજ મનુષ્ય અને તેરિંદ્રિ જીવોના શરીરનું માન ત્રણ ગાઉનું છે અને બે ઇંદ્રિય જીવોના શરીરનું માન બાર યોજનનું છે. ૭

अवचुर्णि

गर्भजतिरश्वां मत्स्यादीनां योजनसहस्रं ।

ગર્ભજ તિર્યંચ જે મત્સ્ય વગેરે જીવો તેના શરીરનું માન એક હજાર યોજનનું છે.

---

*અહીં સાતે નારકીનું જુદું જુદું શરીરનું માન સમજવું. સાતમી નારકે પાંચસો ધનુષ્ય, છઠીએ અઢીસો ધનુષ્ય, પાંચમીએ સવાસો ધનુષ્ય, ચોથીએ સાડીબાસઠ ધનુષ્ય, ત્રીજીએ સવાએકત્રીશ ધનુષ્ય, બીજીએ સાડાપંદર ધનુષ્ય, અને પેહેલીએ પોણાઆઠ ધનુષ્ય અને છ આંગલ. એ પ્રમાણે સમજવું દેવતામાં પેહેલા તથા બીજા દેવલોક સુધી સાતહાથનું, ત્રીજા ચોથામાં છ હાથનું, પાંચમા તથા છઠામાં પાંચ હાથનું, સાતમાં તથા આઠમામાં ચાર હાથનું, નવમા અને દશમા અગીયારમા અને બારમામાં ત્રણ હાથનું નવગ્રૈવેયકમાં બે હાથનું અને પાંચ અનુત્તરમાં એક હાથનું શરીર સમજવું.

वनस्पतेः साधिक योजनसहस्रं तदूर्ध्वं तु पृथ्वी विकारः ।

પ્રત્યેક વનસ્પતિ કાયના જીવોના શરીરનું માન એક હજાર યોજન અધિક છે. તે ઉપરાંત પછી પૃથ્વીનો વિકાર છે.

नरा स्त्रींद्रियाः त्रिगव्यूतोच्चाः ।

મનુષ્ય અને ત્રણ ઇંદ્રિયોવાળા જીવોના શરીરનું માન ઉંચા'માં ત્રણ ગાઉનું છે.

द्वींद्रियाः जोयणबारत्ति द्वादश योजनोच्छ्रयाः ॥७॥

બે ઇંદ્રિયવાળા જીવોના શરીરનું માન બાર યોજન સુધીનું છે. ૭

मूल.

जोयणमेगं चउरिं, दि देहमुच्चत्तणं सुए भणियं ।
वेउव्विवय देहं, पुण अंगुलसंखं समारंभे ॥ ८ ॥

ભાવાર્થ—ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવોના શરીરનું ઉંચાઇનું માન એક યોજનનું છે, એમ સૂત્રને વિષે કહેલું છે. વૈક્રિય શરીરને વળી આરંભતી વેલાયે એક અંગુલનો સંખ્યાતમો ભાગ હોય છે. ૮

चतुरिंद्रिय देहं उच्चत्वेन योजनमेकं श्रुते म-
ज्ञापनादौ भणितमुक्तं

ચાર ઇંદ્રિય વાળા જીવોના શરીરની ઉંચાઇનું માન એક જનનું પ્રજ્ઞાપના વિગેરે સૂત્રમાં કહેલું છે.

प्रस्तावादाह

ચાલતા પ્રસંગે જેજે દંડકે વૈક્રિય શરીર છે, તેનું પ્રમાણકહે-છે

उत्तर वैक्रियदेहं पुनः आरंभे प्रारंभेऽगुलसंख्यातभागमानं

વૈક્રિય શરીર તે વલી આરંભમાં એટલે વિકુર્વણા કરતી વેલાયે પેહેલા સમયમાં અંગુલના સંખ્યાતમાં ભાગ એટલું હોયછે.

उत्कृष्टं तु प

ત્યાર પછી ઉત્કૃષ્ટ એટલે કયાં સુધી અને કેટલું વધે ? તેનું પ્રમાણ કહે છે.

मूल

देवनरअहियलरकं,तिरियाणां नवयजोयणसयाइं दुगणं तु नारयाणं. भणियं वेअव्वियसरीरं ॥९॥

ભાવાર્થ

દેવતા એક લાખયોજનનું વૈક્રિય શરીર વિકુર્વે, મનુષ્ય એક લાખયોજ નથી અધિક વૈક્રિય શરીર વિકુર્વે, તિર્યંચો નવસોયોજન સુધીનું વક્રિય શરીર વિકુર્વે, અને નારકીઓ તો પોતપોતાના શરીરથી બમણું વૈક્રિય શરીર વિકુર્વે ૯

लब्धि वैक्रिय शरीरिणो जीवतोऽतर्मुहुर्त्तात्परतो न वैक्रिय शरीरेऽवस्थानमस्ति ।

લબ્ધિથી વૈક્રિય શરીરવાલા જીવને અંતર્મુહૂર્ત પછી વૈક્રિય શરીરમાં અવસ્થાન હોતું નથી.

पुनरौदारिकशरीरस्यावश्यं प्रतिपत्तेरिति ।

કારણકે, ફરીથી તેને ઔદારિક શરીરની અવશ્ય પ્રાપ્તિ છે. વૈક્રિય શરીરની વિકુર્વણા કયા દંડકના જીવોને કેટલા કાલ સુધી રહેછે, તે કહેછે.–

मूल.

अंतमुहुत्तं निरए, मुहूत्तचत्तारि तिरय मणु
एसु ।
देवेसु अद्धमासो, उक्कोस विउव्वणा कालो
॥ १० ॥

નારકીના દંડકને વિષે વૈક્રિય શરીરની વિકુર્વણા અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહેછે. તિર્યંચ અને મનુષ્યના દંડકને વિષે ચાર મુહૂર્ત (એક પોહોર) સુધી વૈક્રિય શરીરની વિકુર્વણા રહેછે અને દેવતાઓના દંડકને વિષે અર્દ્ધા માસ સુધી વૈક્રિય શરીર રહેછે. (પછી વિસરાલ થઈ જાય છે.) આ વિકુર્વણાનો ઉત્કૃષ્ટ કાલ જાણવો. १०

इति वचन सामर्थ्यात् अंतर्मुहूर्त चतुष्टयं तेषां देशबंध इत्युच्यते तन्मतांतरमित्यवसेयं ।

ઉપર પ્રમાણે કહેલા વચન છે, તેના સામર્થ્યથી ચાર અંતર્મુહૂર્ત સુધી તેમને દેશ બંધ છે એમ જે કહેછે, તે કોઇ બીજા મત પ્રમાણે છે–એમ જાણવું.

तृतीयं संहननद्वारमाह

હવે ત્રીજું સંઘયણ દ્વાર કહેછે

मूल.

थावरसुरनेरइया, अस्संघयणा य विगल छेवठ्ठा।
संघयण छगां गब्भय, नरतिरिए सुवि मुणेयव्वं ॥ ११॥

ભાવાર્થ

સ્થાવરના પાંચ દંડક, દેવતાના તેર દંડક, નારકીનો એક દંડક—એ સર્વ ઓગણીશ દંડકના જીવ છે¹ સંઘયણથી રહિત હોય છે. બે ઇંદ્રિય અને ચૌરિંદ્રિય—એ વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે એક સેવાર્ત સંહનન હોયછે અને ગર્ભજ મનુષ્ય અને ગર્ભજ તિર્યંચ જીવના બે દંડકને વિષે છ સંઘયણ છે, એમ જાણવું. ૧૧

अवचूरि

स्थावरसुर नैरयिकाः संहनन रहिताः अस्थ्यभावादेव।

સ્થાવરના પાંચ, દેવતાના તેર અને નારકીનો એક—એ ઓગણીશ¹ દંડકના જીવો સંઘયણથી રહિત છે, કારણકે. તેમનામાં અસ્થિ (હાડકા) હોતા નથી.

चः समुच्चये किं समुच्चिनोति।

અહિં च શબ્દ સમુચ્ચય અર્થમાં છે, એટલે શું સમુચ્ચય કરે છે? તે કહે છે.

---

૧ જ્યાં હાડ માંસ હોય, ત્યાં સંઘયણ હોયછે, તે ઓગણીશ દંડકે હાડ માંસ હોતા નથી.

सैद्धांतिकमतेन सुरानारकाश्च प्रथमसंहननिनः ।
સિદ્ધાંતના મત પ્રમાણે દેવતા અને નારકીના દંડકોના જીવો પેહેલી સંઘયણવાળા છે.

विकलाः सेवार्त्ता इति अस्थिसंबंधमात्रसंहननवंतः ।
વિકલેંદ્રિયના દંડકના જીવો સેવાર્ત્ત એટલે માત્ર અસ્થિ (હાડકા)ના સંબંધની સંઘયણવાળા છે.

गर्भजनरतिरश्चोः संहननषट्कं ज्ञातव्यं ॥११॥
ગર્ભજ-મનુષ્ય અને ગર્ભજ તિર્યંચના દંડકના જીવોને ૭ સંઘયણ છે એમ જાણવું. ૧૧

चतुर्थं संज्ञाद्वारमाह ।
ચોથું સંજ્ઞા દ્વાર કહેછે.

मूल

सव्वेसिं चउ दहवा, सण्णा सव्वे सुराय चउरसा ।
नरतिरि छ संठाणा; हुंडा विगलिंदि नेरइया ॥ १२ ॥

ભાવાર્થ.

સર્વે ચોવીશ દંડકને વિષે (આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહ) એ ચાર સંજ્ઞા હોયછે અથવા દશ (કામ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, શોક, ઓઘ અને ઉપર કહેલી ચાર) સંજ્ઞાઓ હોયછે. સર્વે

તેર દંડકના દેવતાઓ સમચતુરસ્ર સંસ્થાનને ધારણ કરનાર હોય છે. મનુષ્ય અને તિર્યંચ-એ બે દંડકને વિષે છ સંસ્થાન હોયછે, વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકમાં અને નારકીના દંડકમાં એકજ હુંડક સંસ્થાન હોયછે. ૧૨

अवचूर्णी

संज्ञा सर्वजीवानां चतस्रो दशवा ।

સર્વ દંડકોના જીવોને ચાર અથવા દશ સંજ્ઞાઓ હોયછે.

केषांचिन्नृणां षोडशापि परमल्पत्वान्न विवक्षितं ।

કેટલાએક મનુષ્યોને શોળ પણ સંજ્ઞાઓ હોયછે, પરંતુ અલ્પપણાથી તે કહેવાને ઈચ્છેલું નથી.

पंचमं संस्थानद्वारमाह ।

પાંચમું સંસ્થાન દ્વાર કહેછે.

सर्वे सुराश्च भीमो भीमसेन इति न्यायेन समचतुरस्र संस्थानाः ।

ભીમ એટલું બોલવાથી જેમ ભીમસેન સમજાયછે, તેમ સર્વ દેવતાઓ એટલું કહેવાથી દેવતાના તેર દંડકના જીવો સમ ચોરસ સંસ્થાનવાળા છે.

नरतिर्यंचौ षट्संस्थानौ ।

મનુષ્ય અને તિર્યંચ-બે દંડકના જીવો છ સંસ્થાનવાળા હોયછે.

विकलेंद्रिय नारकिका हुंडसंस्थानाः ॥ १२ ॥

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડક અને નારકીનો એક દંડક-એ ચાર દંડક હુંડ સંસ્થાનવાળા હોયછે.

स्थिराणांपड्विधसंस्थानराहित्येऽपि संस्था-
नानां ध्याकारभेदत्वादेव एतछरीराकारानाह ।

સ્થાવરના પાંચ દંડકના જીવો છ પ્રકારના સંસ્થાનથી રહિત છે, તે છતાં સંસ્થાનોને આકારનું ભેદપણું હોવાથીજ તેમના શરીરના આકાર કહેછે—

मूल.

नाणाविह धयसूई, वुव्वुयवण वाउ तेउ अ-
पकाय ।
पुढवी मसूर चंदा, कारा संठाणओ भणिया
॥ १३ ॥

ભાવાર્થ.

વનસ્પતિ કાયના દંડકને વિષે જાત જાતના આકાર હોયછે, વાયુકાયના દંડકમાં ધ્વજાના જેવો આકાર હોયછે, તેઉકાયના દંડકમાં સોયના જેવો આકાર હોયછે, અપ્કાયના દંડકમાં પર-પોટાના જેવો આકાર હોયછે, અને પૃથ્વીકાયના દંડકમાં મસૂર દાલના જેવો અને ચંદ્રના જેવો આકાર હોયછે. એ પ્રમાણે સંસ્થાનો ભગવતી પ્રમુખ સિદ્ધાંત વિષે કહેલા છે. 13

अवचूर्णि.

नानाविधं, १ ध्वजः पताका, २ सूची, ३ बुद्-
कारारणि क्रमेण वनस्पतिवायुतेजोऽप्कायशरी-
।

તેર દંડકના દેવતાઓ સમચતુરસ્ત્ર સંસ્થાનને ધારણ કરનાર હોય છે. મનુષ્ય અને તિર્યંચ—એ બે દંડકને વિષે ૭ સંસ્થાન હોયછે, વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકમાં અને નારકીના દંડકમાં એકજ હુંડક સંસ્થાન હોયછે. ૧૨

अवचूर्णी

संज्ञा सर्वजीवानां चतस्रो दशवा ।

સર્વ દંડકોના જીવોને ચાર અથવા દશ સંજ્ઞાઓ હોયછે.

केषांचिन्नृणां षोडशापि परमल्पत्वान्न विवक्षितं ।

કેટલાએક મનુષ્યોને શોળ પણ સંજ્ઞાઓ હોયછે, પરંતુ અલ્પપણાથી તે કહેલને ઈચ્છેલું નથી.

पंचमं संस्थानद्वारमाह ।

પાંચમું સંસ્થાન દ્વાર કહેછે

सर्वे सुराश्च भीमो भीमसेन इति न्यायेन समचतुरस्र संस्थानाः ।

ભીમ કહેવું આટલાથી જેમ ભીમસેન સમજાયછે, તેમ સર્વ દેવતાઓ એટલું કહેવાથી દેવતાના તેર દંડકના જીવો સમ ચઉરંસ સંસ્થાનવાળા છે.

नरतिरश्चां षट्संस्थानानि ।

મનુષ્ય અને તિર્યંચ-એ દંડકના જીવો છ સંસ્થાનવાળા હોયછે.

विकलेंद्रिय नारकाः हुंडसंस्थानाः ॥ १२ ॥

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડક અને નારકીના એક દંડક-એ ચાર દંડક હુંડ સંસ્થાનવાળા હોયછે.

स्थिराणांपड्विधसंस्थानराहित्येऽपि संस्थानानां आकारभेदत्वादेव एतच्छरीराकारानाह ।

સ્થાવરના પાંચ દંડકના જીવો છ પ્રકારના સંસ્થાનથી રહિત છે, તે છતાં સંસ્થાનોને આકારનું ભેદપણું હોવાથીજ તેમના શરીરના આકાર કહેછે—

मूल.

नाणाविह धयसूई, बुब्बुयवण वाउ तेउ अ-
पकाय ।
पुढवी मसूर चंदा, कारा संठाणओ भणिया
॥ १३ ॥

ભાવાર્થ.

વનસ્પતિ કાયના દંડકને વિષે જાત જાતના આકાર હોયછે, વાયુકાયના દંડકમાં ધ્વજાના જેવો આકાર હોયછે, તેઉકાયના દંડકમાં સોયના જેવો આકાર હોયછે, અપ્કાયના દંડકમાં પરપોટાના જેવો આકાર હોયછે, અને પૃથ્વીકાયના દંડકમાં મસૂરની દાલના જેવો અને ચંદ્રના જેવો આકાર હોયછે. એ પ્રમાણે સંસ્થાનો ભગવતી પ્રમુખ સિદ્ધાંત વિષે કહેલા છે. ૧૩

अवचूर्णि.

नानाविधं, १ ध्वजः पताका, २ सूची, ३ बुद्बुदाकाराणि क्रमेण वनस्पतिवायुतेजोऽप्कायशरीराणि ।

૧ નાના પ્રકારના આકાર, ૨ ધ્વજ એટલે પતાકા, ૩ સૂચી સોય, ૪ પરપોટાના આકારો અનુક્રમે વનસ્પતિ, વાયુકાય, તેઉકાય, અને અપ્કાય જીવના શરીરોના હોયછે.

पृथ्वी अर्द्धमसूराकारा जणिता जगवत्यादौ ।

પૃથ્વીકાયનો આકાર અર્ધીમસૂરની દાલ જેવો છે, એમ ભગવતી વગેરે સિદ્ધાંતમાં કહેલું છે,

षष्टं कषायद्वारमाह.

છઠું કષાય દ્વાર કહેછે.

मूल.

सव्वेवि चउकसाया, लेसछगं गब्भतिरिय मणुएसु ।
नारयतेउवाऊ, विगला वेमाणिय तिलेसा ॥ १४ ॥

ભાવાર્થ

સર્વે ચોવીશ દંડકોના જીવોને વિષે, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-એ ચાર કષાય હોયછે, ગર્ભજ તિર્યંચ અને ગર્ભજ મનુષ્ય-એ બે દંડકને વિષે છ લેશ્યાઓ હોયછે. વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડક અને વૈમાનિક દેવતાના એક દંડકને વિષે કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત-એ ત્રણ લેશ્યાઓ હોયછે. ૧૪

अवचूर्णि.

सर्वेपि जीवाः चतुः कषायवंतः ।

સર્વે એ ચોવીશ દંડકના જીવો ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-એ ચાર કષાયવાળા હોય છે.

निःकषायाश्च केवलं मनुष्येषु ।

મનુષ્યોમાં કેટલાક કષાય વગરના જીવો હોય છે.

सप्तमं लेश्याद्वारमाह.

સાતમુ લેશ્યાદ્વાર કહે છે

लेश्याषट्कं गर्भजतिर्यग्मनुष्येषु ।

ગર્ભજ તિર્યંચ અને ગર્ભજ મનુષ્યોમાં છ લેશ્યાઓ હોય છે.

नारकतेजोवायुविकला वैमानिकाश्च त्रिलेश्याः ।

નારકી, તેઉકાય, વાયુકાય, ત્રણ વિકલેંદ્રિય અને વૈમાનિક દેવતાઓ ત્રણ લેશ્યાવાળા હોય છે

प्रथमद्वितीययोः पृथिव्योः कापोता ।

પેહેલી અને બીજી નારકીની ભૂમિમાં કાપોત લેશ્યા છે.

तृतीयस्यामुपरि कापोता अधो नीला ।

ત્રીજી નારકીની ભૂમિમાં ઉપર કાપોત લેશ્યા અને નીચે નીલ લેશ્યા છે.

पंकायां नीला धूमायां नीला कृष्णा च ।

ચોથી પંકા નારકીમાં નીલ લેશ્યા અને પાંચમી ધૂમા નારકીમાં નીલ અને કૃષ્ણ લેશ્યા છે,

षष्ठी सप्तम्योः कृष्णा एव ।

છઠી અને સાતમી નારકીમાં કૃષ્ણ લેશ્યા છે.

तथा सौधर्मेशानयोस्तेजः कल्पत्रये पद्मा ला-

तकादिपु शुक्ला एवेति ।

તથા સૌધમ અને ઇશાન દેવ લોકમાં તેજોલેશ્યા છે ત્રણ કલ્પ (દેવલોક) માં પદ્મા લેશ્યા છે અને લાંતક વગેરેમાં શુકલ લેશ્યા છે. ૧૪

मूल.

जोइसियतेउलेसा, सेसा सव्वेवि हुंति चउलेसा ।
इंदियदारं सुगमं, मणुयाणं सत्त समुग्घाया ॥ १९ ॥

ભાવાર્થ

જ્યોતિષ્ક દેવોના દંડકને વિષે તે જો લેશ્યા હોયછે અને બાકીના દશ ભુવનપતિના દશ દંડક, અગીયારમો વ્યંતર દેવતાનો દંડક બારમો પૃથ્વી કાયનો, તેરમો અપકાયનો, ચૌદમો વનસ્પતિ કાયનો દંડક—એ બધા દંડકોને વિષેપણ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજ—એ ચાર લેશ્યાઓ હોયછે. અને આઠમું ઇંદ્રિયદ્વાર સુગમ છે અને નવમા સમુદ્ઘાત દ્વારમાં મનુષ્યના એક દંડકને વિષે વેદના વિગેરે સાત સમુદ્ઘાત હોયછે. ૧૫

अवचूर्णि

ज्योतिष्काः केवलं तेजोलेश्यावंतः ।

જ્યો તિષ્ક દેવનાઓને ફકત તેજોલેશ્યા હોયછે.

शेषाः सर्वेऽपि पृथिव्यप्वनस्पतिभवनपति व्यंतराश्चतुर्लेश्या भवंति ।

બાકીના સર્વેપણ પૃથ્વીકાય, અપકાય, વનસ્પતિકાય, ભવનપતિ અને વ્યંતર દેવતાઓ ચારલેશ્યા વાલા હોયછે.

तेजो लेश्यावंतां केषांचिद्देवानां भूजलवनेषूत्पादात् कियत्कालं तल्लेश्यासंभवः ।

તેજોલેશ્યાવાલા કેટલા એક દેવતાઓ પૃથ્વી, જલ અને વનમાં ઉત્પન્ન થાયછે, તેથી કેટલોક વખત સુધી તેમને તે લેશ્યાનો સંભવ છે.

इंद्रियद्वारं सुगमं ।

(આઠમુ) ઇંદ્રિદ્વાર સુગમછે.

नवमं समुद्घातद्वारमाह.

નવમું સમુદ્ઘાત દ્વાર કહેછે.

मनुष्येषु सप्त समुद्घाताः

મનુષ્યોના એક દંડકમાં વેદનાદિક સાતસમુદ્ઘાત હોયછે

सप्त समुद्घातानां नामान्याह ।

તે સાતે સમુદ્ઘાતના નામ કહેછે.

मूल.

वेयण कसायमरणे, वेउव्विय तेय एय
आहारे ।
केवलिय समुग्घाया, सत्त इमे हुंति संन्नीणं
॥ १६ ॥

तकादिषु शुक्ला एवेति ।

તથા સૌધર્મ અને ઇશાન દેવ લોકમાં તેજોલેશ્યા છે ત્રણ કલ્પ (દેવલોક) માં પદ્મ લેશ્યા છે અને લાંતક વગેરેમાં શુક્લ લેશ્યા છે. ૧૪

मूल.

जोइसियतेउलेसा, सेसा सव्वेवि हुंति चउलेसा ।
इंदियदारं सुगमं, मणुयाणं सत्त समुग्घाया ॥ १५ ॥

ભાવાર્થ

જ્યોતિષ્ક દેવોના દંડકને વિષે તેજો લેશ્યા હોયછે અને બાકીના દશ ભુવનપતિના દશ દંડક, અગીયારમો વ્યંતર દેવતાનો દંડક બારમો પૃથ્વી કાયનો, તેરમો અપકાયનો, ચૌદમો વનસ્પતિ કાયનો દંડક—એ બધા દંડકોને વિષેપણ કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજ—એ ચાર લેશ્યાઓ હોયછે. અને આઠમું ઇંદ્રિયદ્વાર સુગમ છે અને નવમા સમુદ્ઘાત દ્વારમાં મનુષ્યના એક દંડકને વિષે વેદના વિગેરે સાત સમુદ્ઘાત હોયછે. ૧૫

अवचूर्णि

ज्योतिष्काः केवलं तेजोलेश्यावंतः ।

જ્યોતિષ્ક દેવતાઓને ફક્ત તેજોલેશ્યા હોયછે.

शेषाः सर्वेऽपि पृथिव्यप्वनस्पतिभवनपति व्यंतराश्चतुर्लेश्या भवंति ।

मूल.

पणगब्भतिरि सुरेसु, नारयवाऊसु चउर-
तिय से से ।
विगल दुदिट्ठी थावर, मित्थत्ती सेसतिय
दिट्ठी ॥ १८ ॥

ભાવાર્થ

ગર્ભજ તિર્યંચના એક દંડક અને દેવતાના તેર દંડકને વિષે પેહેલી આહારક અને બીજી કેવલી—એ બે સમુદ્‌ઘાતને વર્જીને બાકીની પાંચ સમુદ્‌ઘાત હોયછે. નારકીનો એક દંડક, અને વાયુકાયનો એક દંડક—એ બને દંડકને વિષે પેહેલી વેદના, બીજી કષાય ત્રીજી મરણ અને ચોથી વૈક્રિય—એ ચાર સમુદ્‌ઘાત હોયછે અને શેષ એટલે એક વાયુકાય વિના બાકીના ચાર સ્થાવર જીવોના ચાર દંડકને વિષે એક વેદના બીજી કષાય અને ત્રીજી મરણ—એ ત્રણ સમુદ્‌ઘાત હોયછે.

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે મિથ્યા દૃષ્ટિ અને સમ્યગ્ દૃષ્ટિ—એ બે દૃષ્ટિ હોયછે. તથા સ્થાવરના પાંચ દંડકને વિષે તેમજ સંમૂર્છિમ મનુષ્યમાં પણ મિથ્યા દૃષ્ટિ હોયછે અને બાકીના જે દંડક રહ્યા એટલે એક નારકી, એક ગર્ભજ તિર્યંચ, એક ગર્ભજ મનુષ્ય અને તેર દેવતાના—એ મળીને સોળ દંડકને વિષે સમ્યક્ત્વ, મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર— એ ત્રણે દૃષ્ટિ હોયછે. १८

अवचूर्णि.

गर्ब्भजतिर्यक्सुरयोः पंच ।

ભાવાર્થ

પેહેલી વેદના સમુદ્‌ઘાત, બીજી કષાયસમુદ્‌ઘાત, ત્રીજી મરણ સમુદ્‌ઘાત, ચોથી વૈક્રિય સમુદ્‌ઘાત, પાંચમી તૈજસ સમુદ્‌ઘાત, છઠી આહાર સમુદ્‌ઘાત અને સાતમી કેવલી સમુદ્‌ઘાત—એ સાતે સમુદ્‌ઘાત સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય મનુષ્યને હોયછે.

(આ ગાથા સુગમ છે, તેથી અવચૂર્ણી નથી.)

मूल.

एगिंदियाण केवल, तेउ आहारग विणाउ चत्तारि ।
ते विउव्विय वज्जा, विगला सन्नीण ते चेव ॥ १७

ભાવાર્થ

એકેંદ્રિય વૈક્રિય વાયુકાય જીવોને પેહેલી કેવલી, બીજી તૈજસ અને ત્રીજી આહારક—એ ત્રણ સમુદ્‌ઘાતને વર્જીને બાકીની એક વેદના, બીજી કષાય, ત્રીજી મરણ અને ચોથી વૈક્રિય એ ચાર સમુદ્‌ઘાત હોય છેતે ચારમાથી એક વૈક્રિય સમુદ્‌ઘાત ને વર્જીને એક વેદના, બીજી કષાય ત્રીજી મરણ—એ ત્રણ સમુદ્‌ઘાત વાયુકાયના દંડક વિના બાકીના ચાર સ્થાવરના ચાર દંડકને વિષે હોયછે. તેમજ વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકમાં પણ તે ત્રણ સમુદ્‌ઘાત હોયછે અને સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય એવા ગર્ભજ મનુષ્યને તો તે સાતે સમુદ્‌ઘાત હોયછે. ૧૭

मूल.

पणगब्भतिरि सुरेसु, नारयवाऊसु चउर-
तिय से से ।
विगल दुदिठ्ठी थावर, मित्थत्ती सेसतिय
दिठ्ठी ॥ १८ ॥

ભાવાર્થ

ગર્ભજ તિર્યંચના એક દંડક અને દેવતાના તેર દંડકને વિષે પેહેલી આહારક અને બીજી કેવલી-એ બે સમુદ્ઘાતને વર્જીને બાકીની પાંચ સમુદ્ઘાત હોયછે. નારકીનો એક દંડક, અને વાયુકાયનો એક દંડક-એ બને દંડકને વિષે પેહેલી વેદના, બીજી કષાય ત્રીજી મરણ અને ચોથી વૈક્રિય-એ ચાર સમુદ્ઘાત હોયછે અને શેષ એટલે એક વાયુકાય વિના બાકીના ચાર સ્થાવર જીવોના ચાર દંડકને વિષે એક વેદના બીજી કષાય અને ત્રીજી મરણ-એ ત્રણ સમુદ્ઘાત હોયછે.

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે મિથ્યા દૃષ્ટિ અને સમ્યગ્ દષ્ટિ-એ બે દષ્ટિ હોયછે. તથા સ્થાવરના પાંચ દંડકને વિષે તેમજ સંમૂર્છિમ મનુષ્યમાં પણ મિથ્યા દષ્ટિ હોયછે અને બાકીના જે દંડક રહયા એટલે એક નારકી, એક ગર્ભજ તિર્યંચ, એક ગર્ભજ મનુષ્ય અને તેર દેવતાના-એ મળીને સોળ દંડકને વિષે સમ્યકત્વ, મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર- એ ત્રણે દષ્ટિ હોયછે. ૧૮

अवचूर्णि.

गर्भजतिर्यक्सुरयोः पंच ।

ભાવાર્થ

પેહેલી વેદના સમુદ્‌ઘાત, બીજી કષાયસમુદ્‌ઘાત, ત્રીજી મરણ સમુદ્‌ઘાત, ચોથી વૈક્રિય સમુદ્‌ઘાત, પાંચમી તૈજસ સમુદ્‌ઘાત, છઠી આહાર સમુદ્‌ઘાત અને સાતમી કેવલી સમુદ્‌ઘાત—એ સાતે સમુદ્‌ઘાત સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય મનુષ્યને હોયછે.

(આ ગાથા સુગમ છે, તેથી અવચૂર્ણિ નથી.)

मूल.

एगिंदियाण केवल, तेउ आहारग विणाउ चत्तारि ।
ते विउव्विय वज्जा, विगला सन्नीण ते चेव ॥ १७

ભાવાર્થ

એકેંદ્રિય વૈક્રિય વાયુકાય જીવોને પેહેલી કેવલી, બીજી તૈજસ અને ત્રીજી આહારક—એ ત્રણ સમુદ્‌ઘાતને વર્જીને બાકીની એક વેદના, બીજી કષાય, ત્રીજી મરણ અને ચોથી વૈક્રિય એ ચાર સમુદ્‌ઘાત હોય છે તે ચારમાથી એક વૈક્રિય સમુદ્‌ઘાત ને વર્જીને એક વેદના, બીજી કષાય ત્રીજી મરણ—એ ત્રણ સમુદ્‌ઘાત વાયુકાયના દંડક વિના બાકીના ચાર સ્થાવરના ચાર દંડકને વિષે હોયછે. તેમજ વિકલેદ્રિયના ત્રણ દંડકમાં પણ તે ત્રણ સમુદ્‌ઘાત હોયછે અને સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય એવા ગર્ભજ મનુષ્યને તો તે સાતે સમુદ્‌ઘાત હોયછે. १७

मूल.

पणगब्भतिरि सुरेसु, नारयवाउसु चउर-
तिय से से ।
विगल दुदिट्ठी थावर, मित्थत्ती सेसतिय
दिट्ठी ॥ १८ ॥

ભાવાર્થ

ગર્ભજ તિર્યંચના એક દંડક અને દેવતાના તેર દંડકને વિષે પેહેલી આહારક અને બીજી કેવલી–એ બે સમુદ્ઘાતને વર્જીને બાકીની પાંચ સમુદ્ઘાત હોયછે. નારકીનો એક દંડક, અને વાયુકાયનો એક દંડક–એ બને દંડકને વિષે પેહેલી વેદના, બીજી કષાય ત્રીજી મરણ અને ચોથી વૈક્રિય–એ ચાર સમુદ્ઘાત હોયછે અને શેષ એટલે એક વાયુકાય વિના બાકીના ચાર સ્થાવર જીવના ચાર દંડકને વિષે એક વેદના બીજી કષાય અને ત્રીજી મરણ–એ ત્રણ સમુદ્ઘાત હોયછે.

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે મિથ્યા દૃષ્ટિ અને સમ્યગ્ દૃષ્ટિ–એ બે દૃષ્ટિ હોયછે. તથા સ્થાવરના પાંચ દંડકને વિષે તેમજ સંમૂર્છિમ મનુષ્યમાં પણ મિથ્યા દૃષ્ટિ હોયછે અને બાકીના ત્રેર દંડક રહયા એટલે એક નારકી, એક ગર્ભજ તિર્યંચ, એક ગર્ભજ મનુષ્ય અને તેર દેવતાના–એ મળીને સોળ દંડકને વિષે સમ્યક્ત્વ, મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર– એ ત્રણે દૃષ્ટિ હોયછે. ૧૮

अवचूर्णि.

गर्भजतिर्यङ्सुरयोः पंच ।

ગર્ભજ તિર્યંચના એક દંડકમાં અને દેવતાના તેર દંડકને વિષે આહારક તથા કેવળી શિવાય પાંચ સમુદ્ઘાત હોયછે.

नारकवाय्वोश्चत्वारः

નારકીના એક દંડકમાં અને વાયુકાયના એક દંડકમાં વેદના, કષાય, મરણ અને વૈક્રિય એ ચાર સમુદ્ઘાત હોયછે.

शेषे स्थावरे विकले च त्रयः समुद्घाताः सर्वत्रानुक्रमेण ।

વાયુકાય શિવાય બાકીના ચાર સ્થાવર જીવોના ચાર દંડકને વિષે વેદના, કષાય અને મરણ—એ ત્રણ સમુદ્ઘાત હોયછે. એ સર્વમાં અનુક્રમે જાણવું.

दशमं दृष्टिद्वारमाह ।

દશમું દૃષ્ટિદ્વાર કહેછે.

विकलेषु दृष्टिद्विकं सम्यक्त्वमिथ्यात्वरूपं ।

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે મિથ્યા દૃષ્ટિ અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ—એ બે દૃષ્ટિઓ હોયછે.

स्थावरे मिथ्यात्वं

પાંચ સ્થાવરના દંડકને વિષે મિથ્યા દૃષ્ટિ હોયછે

शेषाः तिर्यक्सुरनारकनराः त्रिदृष्टयः सम्यग्मिथ्यात्वमिश्रसहिता भवंति ।

ઉપરના આઠ દંડકને મુકી બાકી રહેલા એક નારકીનો, એક ગર્ભજ તિર્યંચનો એક ગર્ભજ મનુષ્યનો અને તેર દેવતાના મલી સોળ દંડકને વિષે સમ્યક્ત્વ, મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર એ ત્રણ દૃષ્ટિ હોયછે.

अथैकादशं दर्शनद्वारमाह ।

હવે અગીયારમું દર્શન દ્વાર કહેછે.

मूल.

थावरबितिसु अचरकु, चउरिंदिसु तदुगं सुए भणियं ।
मणुआ चउ दंसणिणो, से सेसु तिगं तिगं भणियं ॥ १९ ॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વી વિગેરે પાંચ સ્થાવરના પાંચ દંડક, બે ઇંદ્રિયનો એક દંડક તેંદ્રિયનો એક દંડક, એમ સાત દંડકને વિષે અચક્ષુદર્શન હોયછે. ચતુરિંદ્રિયને વિષે ચક્ષુ દર્શન અને અચક્ષુ દર્શન—બને દર્શન સિદ્ધાંતને વિષે કહેલાછે. મનુષ્યના એક દંડકને વિષે ચક્ષુ, અચક્ષુ, અવધિ અને કેવલ એ ચાર દર્શનો હોયછેઅને બાકીના એટલે તેર દેવતાના એક નારકીનો અને એક પંચેંદ્રિય તિર્યંચના—એમ પંનર દંડકોને વિષે ચક્ષુ, અચક્ષુ અને અવધિ—એ ત્રણ ત્રણ દર્શનો સિદ્ધાંતને વિષે કહેલાછે. ૧૯

अवचूर्णि

स्थावरद्वीन्द्रियेषु केवलमचक्षुदर्शनं ।

પાંચ સ્થાવરના પાંચ દંડક, બે ઇંદ્રિયનો એક દંડકઅ તેંદ્રિયનો એક દંડક—એ સાત દંડકને વિષે કેવલ અચ દર્શન હોયછે.

ગર્ભજ તિર્યંચના એક દંડકમાં અને દેવતાના તેર દંડકને વિષે આહારક તથા કેવળી શિવાય પાંચ સમુદ્દ્ઘાત હોયછે.

नारकवाय्वोश्चत्वारः

નારકીના એક દંડકમાં અને વાયુકાયના એક દંડકમાં વેદના, કષાય, મરણ અને વૈક્રિય એ ચાર સમુદ્દ્ઘાત હોયછે.

शेषे स्थावरे विकले च त्रयः समुद्घाताः सर्वत्रानुक्रमेण ।

વાયુકાય શિવાય બાકીના ચાર સ્થાવર જીવોના ચાર દંડકને વિષે વેદના, કષાય અને મરણ—એ ત્રણ સમુદ્દ્ઘાત હોયછે. એ સર્વમાં અનુક્રમે જાણવું.

दशमं दृष्टिद्वारमाह ।

દશમું દૃષ્ટિદ્વાર કહેછે.

विकलेषु दृष्टिद्विकं सम्यक्त्वमिथ्यात्वरूपं ।

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે મિથ્યા દૃષ્ટિ અને સમ્યગ્‌દૃષ્ટિ—એ બે દૃષ્ટિઓ હોયછે.

स्थावरा मिथ्यात्विन

પાંચ સ્થાવરના દંડકને વિષે મિથ્યા દૃષ્ટિ હોયછે

शेषा. तिर्यक्सुरनारकनराः त्रिदृष्टयः सम्यग् मिथ्यात्वमिश्रसहिता भवंति ।

ઉપરના આઠ દંડકને મુકી બાકી રહેલા એક નારકીનો, એક ગર્ભજ તિર્યંચનો એક ગર્ભજ મનુષ્યનો અને તેર દેવતાના મળી સોળ દંડકને વિષે સમ્યક્ત્વ, મિથ્યાત્વ અને મિશ્રએ ત્રણ દૃષ્ટિ હોયછે.

अथैकादशं दर्शनद्वारमाह ।

હવે અગીયારમું દર્શન દ્વાર કહેછે.

मूल.

थावरबितिसु अचक्खु, चउरिंदिसु तद्दुगं सुए भणियं ।
मणुआ चउ दंसणिणो, से सेसु तिगं तिगं भणियं ॥ १९ ॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વી વિગેરે પાંચ સ્થાવરના પાંચ દંડક, બે ઇંદ્રિયનો એક દંડક તેંદ્રિયનો એક દંડક, એમ સાત દંડકને વિષે અચક્ષુદર્શન હોયછે. ચતુરિંદ્રિયને વિષે ચક્ષુ દર્શન અને અચક્ષુ દર્શન–બને દર્શન સિદ્ધાંતને વિષે કહેલાછે. મનુષ્યના એક દંડકને વિષે ચક્ષુ, અચક્ષુ, અવધિ અને કેવલ એ ચાર દર્શનો હોયછેઅને બાકીના એટલે તેર દેવતાના એક નારકીનો અને એક પંચેદ્રિય તિર્યંચના–એમ પનર દંડકને વિષે ચક્ષુ, અચક્ષુ અને અવધિ–એ ત્રણ ત્રણ દર્શનો સિદ્ધાંતને વિષે કહેલાછે. ૧૯

अवचूर्णि

स्थावरद्वीन्द्रियेषु केवलमचक्षुदर्शनं ।

પાંચ સ્થાવરના પાંચ દંડક, બે ઇંદ્રિયનો એક દંડક અને તેંદ્રિયનો એક દંડક–એ સાત દંડકને વિષે કેવલ અચક્ષુ દર્શન હોયછે.

ગર્ભજ તિર્યંચના એક દંડકમાં અને દેવતાના તેર દંડકને વિષે આહારક તથા કેવલી શિવાય પાંચ સમુદ્ઘાત હોયછે.

नारकवाय्वोश्चत्वारः

નારકીના એક દંડકમાં અને વાયુકાયના એક દંડકમાં વેદના, કષાય, મરણ અને વૈક્રિય એ ચાર સમુદ્ઘાત હોયછે.

शेष स्थावरे विकले च त्रयः समुद्घाताः सर्वत्रानुक्रमेण ।

વાયુકાય શિવાય બાકીના ચાર સ્થાવર જીવોના ચાર દંડકને વિષે વેદના, કષાય અને મરણ એ ત્રણ સમુદ્ઘાત હોયછે. એ [illegible] અનુક્રમે જાણવું.

दशमं दृष्टिद्वारमाह ।

દશમું દૃષ્ટિદ્વાર કહેછે.

विकलेषु दृष्टिद्विकं सम्यक्त्वमिथ्यात्वरूपं ।

[illegible]

स्थावरा मिथ्यात्विन

[illegible]

शेषा तिर्यङ्मनुष्यनारकसुराः त्रिदृष्टय सम्यग् मिथ्यात्वमिश्रदृष्टयो भवंति ।

[illegible]

દંડક–એ પંનર દંડકને વિષે ત્રણ અજ્ઞાન અને ત્રણ જ્ઞાન પણ હોય છે, એટલે મિથ્યા દૃષ્ટિ જીવને મતિઅજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે અને સમ્યગ્ દૃષ્ટિ જીવને મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન–એ ત્રણ જ્ઞાન હોય છે. સ્થાવર જીવના પાંચ દંડકને વિષે મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે. વિકલેંદ્રિય જીવના ત્રણ દંડકને વિષે જ્ઞાન અને અજ્ઞાન બંને હોય છે એટલે મતિજ્ઞાન તથા શ્રુત જ્ઞાન અને મતિઅજ્ઞાન તથા શ્રુતઅજ્ઞાન હોયછે. અને મનુષ્યના એક દંડકને વિષે મતિજ્ઞાન વગેરે પાંચ જ્ઞાન અને મતિ અજ્ઞાન વગેરે ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. ૨૦

अवचूर्णि.

द्वंद्वैकवद्भावात् सुरतिर्यग्निरये अज्ञानत्रिकं ज्ञानत्रिकं च भवंति सम्यक्त्वप्राप्तौ ।

सुरतिर्यग्निरये એ પદમાં એકવદ્ભાવ દ્વંદ્વ સમાસ થાયછે, દેવ, તિર્યંચ અને નારકીના દંડકમાં ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન પણ હોયછે; કારણ કે, જ્યારે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય, ત્યારે ત્રણ જ્ઞાન પણ થઇ શકે છે.

स्थिरे अज्ञानद्विकं ।

સ્થાવર જીવના પાંચ દંડકમાં મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે.

यद्यपि भूदकवनेषु सैद्धांतिकमतेन सम्यक्त्वमतः देवानां तेषूत्पादे सास्वादनसद्भावाच्च श्रुत मती भवतः परं नेहाधिकृते

चतुरिन्द्रियेषु तद् द्विकं चक्षुरचक्षुरूपम्

ચઉરિંદ્રિયના દંડકને વિષે ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શન-એને હોય છે.

श्रुते कर्मग्रंथादौ भणितं ।

શ્રુત એટલે કર્મ ગ્રંથ વગેરેમાં કહેલું છે.

मनुष्याणां चतुर्दर्शनिनः ।

મનુષ્યોને ચાર દર્શન હોય છે.

शेषेषु सुरनारकतिर्यक्षु त्रिकं त्रिकं दर्शनत्रय चक्षुरचक्षुरवधिरूपं । १९

શેષ એટલે બાકી રહેલા દેવ, નારકી અને તિર્યંચને ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન અને અવધિદર્શન એ ત્રણ ત્રણ દર્શન હોય છે.

ज्ञानद्वारं समाप्तम् ।

જ્ઞાન દ્વાર અને અજ્ઞાન દ્વાર એ ઓગણીશમું અને તેરમું દ્વાર કહે છે.

मूल.

अन्नाण नाण तिय तिय, सुरतिरि निरए
थिर अनाणदुगं ।
नाणन्नाण दुविभंगे, मणुए पण नाण तिअ
नाणा ॥ २० ॥

અર્થ.

[illegible]

તેરયોગ હોયછે, મનુષ્યના એક દંડકમાં પંનરયોગ હોયછે, વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકમાં ઔદારિક કાય યોગ, ઔદારિક મિશ્રકાય યોગ, કાર્મણ કાયયોગ અને અસત્યા મૃષા વચન યોગ એ ચાર યોગ હોયછે વાયુકાયના એક દંડકમાં ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્રકાય યોગ, અને કાર્મણ કાય યોગ, વૈક્રિય કાય યોગ, વૈક્રિય મિશ્રકાય યોગ અને કાર્મણ કાયયોગ—એ પાંચયોગ હોયછે. અને વાયુકાય સિવાય પૃથ્વી વિગેરે ચાર સ્થાવરના ચાર દંડકમાં ઔદારિક કાય યોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ અને કાર્મણ કાયયોગ—એ ત્રણ યોગ હોયછે. ૨૧

अवचूर्णि.

औदारिकद्विकाहारकद्विकाभावात् सुरनिरयोर्विषये एकादश योगाः ।

એટલે ઔદારિક કાયયોગ અને ઔદારિક મિશ્રકાય યોગ ઔદારિક બે અને આહારક બે એટલે આહારક કાય યોગ અને આહારક મિશ્રકાય યોગ—એ ચાર યોગના અભાવથી દેવતાના તેરદંડકને વિષે નારકીના એક દંડકને વિષે બાકી મળીને અગીઆર યોગ હોયછે.

तिर्यक्षु त्रयोदश ।

તિર્યંચના એક દંડકમાં તેર યોગ હોય છે.

केषांचिद्वैक्रियलब्धिसंभवे तद् द्विकसंभवात् ।

કેટલા એક તિર્યંચને વૈક્રિયલબ્ધિ થવાનો સંભવ હોવાથી તે બંને યોગનો સંભવ છે.

पंचदश मनुष्येषु ।

એક સિદ્ધાંતના મત પ્રમાણે તો પાંચ સ્થાવરમાં પૃથ્વી કાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિ કાયના દંડકમાં સમ્યક્ત્વને વમન કરનારા દેવતાઓ તેમાં ઉત્પન્ન થાયછે, ત્યારે સાસ્વાદનના સદ્ભાવથી તેઓને ત્યાં શ્રુતજ્ઞાન તથા મતિજ્ઞાન થાયછે, પરંતુ તે અહીં માનેલા નથી.

विकले ज्ञानाज्ञानयोर्द्विकम् ।

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે બે જ્ઞાન અને બેઅજ્ઞાન હોયછે.

मनुष्येषु पंचज्ञानानि त्रीण्यज्ञानानि न्नवंति ।

મનુષ્યના એક દંડકમાં પાંચજ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોયછે.

चतुर्दशं योगद्वारमाह ।

હવે ચૌદમું યોગ દ્વાર કહે છે.

मूल.

इक्कारस सुरनिरए, तिरिएसु तेर पन्नर मणुएसु ।
विगले चउ पणवाए, जोगतियं थावरे होइ ॥ २१ ॥

ભાવાર્થ.

દેવતાના તેર દંડક અને નારકીનું એક દંડક—એ ચૌદ દંડકમાં સત્યમનોયોગ વિગેરે મનના ચાર યોગ, સત્ય વચન યોગ વિગેરે વચનના ચાર યોગ અને વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ કાયાના યોગ મળી અગીયાર યોગ થાયછે. તિર્યંચના એક દંડકમાં આહારક કાય યોગ અને આહારકમિશ્ર કાયયોગ—એ બે યોગ વર્જીને બાકીના

તેરયોગ હોયછે, મનુષ્યના એક દંડકમાં પંનર યોગ હોયછે, વિકલેદ્રિયના ત્રણ દંડકમાં ઔદારિક કાય યોય, ઔદારિક મિશ્રકાય યોગ, કાર્મણ કાયયોગ અને અસત્યા મૃષા વચન યોગ એ ચાર યોગ હોયછે વાયુકાયના એક દંડકમાં ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્રકાય યોગ, અને કાર્મણ કા । યોગ, વૈક્રિય કાય યોગ, વૈક્રિય મિશ્રકાય યોગ અને કાર્મણ કાયયોગ—એ પાંચયોગ હોયછે. અને વાયુકાય સિવાય પૃથ્વી વિગેરે ચાર સ્થાવરના ચાર દંડકમાં ઔદારિક કાય યોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ અને કાર્મણ કાયયોગ—એ ત્રણ યોગ હોયછે. २१

अवचूर्णि.

औदारिकद्विकाहारकद्विकाभावात् सुरनिरयर्योर्विषये एकादश योगाः ।

એટલે ઔદારિક કાયયોગ અને ઔદારિક મિશ્રકાય યોગ ઔદારિક બે અને આહારક બે એટલે અહારક કાય યોગ અને આહારક મિશ્રકાય યોગ—એ ચાર યોગના અભાવથી દેવતાના તેરદંડકને વિષે નારકીના એક દંડકને વિષે બધા મળીને અગીયાર યોગ હોયછે.

तिर्यक्षु त्रयोदश ।

તિર્યંચના એક દંડકમાં તેર યોગ હોય છે.

केषांचिद्वैक्रियलब्धिसंभवे तत् द्विकसंभवात् ।

કેટલા એક તિર્યંચને વૈક્રિયલબ્ધિ થવાના સંભવ હોવાથી બંને યોગનો સંભવ છે.

पंचदश मनुष्येषु ।

મનુષ્યના એક દંડકમાં પંનર યોગ હોય છે.

विकले औदारिकद्धिककार्मणांतिमजाषारूपं योगचतुष्कं ।

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકમાં ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ, કાર્મણ કાયયોગ અને અસત્યામૃષા વચનયોગ–એ ચાર યોગ હોય છે.

पंचवाते औदारिकद्धिकवैक्रियद्धिककार्मणरूपं ।

વાયુકાયના એક દંડકને વિષે ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ, વૈક્રિય કાયયોગ, વૈક્રિય મિશ્રકાયયોગ અને કાર્મણ કાયયોગ–એ પાંચ યોગ હોય છે.

योगत्रिकं स्थावरचतुष्के जवति ।

પૃથ્વીકાય વગેરે સ્થાવરના ચાર દંડકમાં ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ અને કાર્મણ કાયયોગ–એ ત્રણ યોગ હોય છે. ૨૧

पंचदशमुपयोगद्धारमाह ।

પંનરમું ઉપયોગ દ્વાર કહેછે.

मूल,

उवओगा मणुएसु, बारस नव निरिय
तिरिय देवेसु ।
विगलदुगे पण छक्कं, चउरिंदिसु थावरे
तियगं ॥ २२ ॥

ભાવાર્થ

મનુષ્યના એક દંડકમાં બાર ઉપયોગ હોય છે, નારકીના એક દંડકમાં, તિર્યંચના એક દંડકમાં અને દેવતાના તેર દંડકમાં મનઃપર્યવ જ્ઞાન, કેવલ જ્ઞાન, અને કેવલ દર્શન એ ત્રણ ઉપયોગ સિવાય બાકીના નવ ઉપયોગ હોય છે. વિકલેંદ્રિયના બે દંડકને વિષે એટલે બેઇંદ્રિય અને તેઇંદ્રિય–એ બે દંડકને વિષે મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન, મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને અચક્ષુ દર્શન–એ પાંચ ઉપયોગ હોય છે. ચૌરિંદ્રિયના દંડકને વિષે છ ઉપયોગ હોયછે એટલે ઉપરના પાચ ઉપયોગમાં છઠ્ઠું ચક્ષુદર્શન મેળવતા છ ઉપયોગ થાય છે. અને સ્થાવરના પાંચ દંડકને વિષે મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને અચક્ષુદર્શન–એ ત્રણ ઉપયોગ હોય છે. ૨૨

अवचूर्णि

मनुष्येषु द्वादश उपयोगाः ।

મનુષ્યના એક દંડકને વિષે બાર ઉપયોગ હોય છે.

अष्टौ साकाराश्चत्वारो निराकाराः ।

તેમાં આઠ સાકાર ઉપયોગ છે અને ચાર નિરાકાર ઉપયોગ છે.

एते एव मनःपर्यायकेवलज्ञानकेवलदर्शन रहिता नव निरयतिर्यग् देवेषु ।

એ બાર ઉપયોગમાંથી મનઃપર્યાય, કેવલ જ્ઞાન અને કેવલ દર્શન–એ ત્રણ ઉપયોગ સિવાયના બાકીના નવ ઉપયોગ નારકીના એક દંડકમાં, તિર્યંચના એક દંડકમાં અને દેવતાના તેર દંડકમાં હોય છે.

विकलद्विके मतिश्रुतिमत्यज्ञानश्रुताज्ञान

મનુષ્યના એક દંડકમાં પંનર યોગ હોય છે.

विकले औदारिकद्विककार्मणांतिमन्नाषारूपं योगचतुष्कं ।

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકમાં ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ, કાર્મણ કાયયોગ અને અસત્યામૃષા વચનયોગ—એ ચાર યોગ હોય છે.

पंचवाते औदारिकद्विकवैक्रियद्विककार्मणरूपं ।

વાયુકાયના એક દંડકને વિષે ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ, વૈક્રિય કાયયોગ, વૈક્રિય મિશ્રકાયયોગ અને કાર્મણ કાયયોગ—એ પાંચ યોગ હોય છે.

योगत्रिकं स्थावरचतुष्के न्नवति ।

પૃથ્વીકાય વગેરે સ્થાવરના ચાર દંડકમાં ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ અને કાર્મણ કાયયોગ—એ ત્રણ યોગ હોય છે. २१

पंचदशमुपयोगद्वारमाह ।

પંનરમું ઉપયોગ દ્વાર કહેછે.

मूल,

उवओगा मणुएसु, बारस नव निरिय तिरिय देवेसु ।
विगलदुगे पण छक्कं, चउरिंदिसु थावरे तियगं ॥ २२ ॥

દંડકના જીવ એક સમયમાં સંખ્યાતા અથવા અસંખ્યાતા ઉપજતા લાભે છે. ગર્ભજ મનુષ્યના એક દંડકને વિષે એક સમયમાં નિશ્ચયથી સંખ્યાતા જીવ ઉપજતા લાભેછે અને પાંચ સ્થાવરમાં હેલા વનસ્પતિકાયના એક દંડકને વિષે એક સમયમાં અનંતાજીવ ઉપજેછે અને બાકીના ચાર સ્થાવરના જીવોના ચાર દંડકને વિષે એક સમયમાં અસંખ્યાતા જીવ ઉપજેછે. २३

अवचूर्णि

चतुर्दशरज्जात्मकेऽपि लोके एकस्मिन् समये उत्पद्यमाना नियमेति पदं सर्वत्र ग्राह्यं तेन नियमान्निश्चयेन गर्भजतिर्यक्विकलनारकसुराश्च एको द्वौ त्रयोदश विंशतिर्यावत्संख्याता असंख्याताः प्राप्यंते नत्वनंताः ।

આ ચૌદ રાજ લોકમાં પણ એક સમયની અંદર ગર્ભજ તિર્યંચ, વિકલેંદ્રિય, નારકી અને દેવતાના મળી અઢાર દંડકોના જીવો અહિં (નિયમથી) એ પદ સર્વ ઠેકાણે લેવું એટલે નિશ્ચયથી એક, બે, ત્રણ, દશ, વીશ, એમ સંખ્યાતા અથવા અસંખ્યાતા ઉપજેછે-ઉપજતા લાભે છે, અનંતા ઉપજતા નથી.

मनुष्यास्तु नियमात्संख्याता एव ।

મનુષ્યના એક દંડકના જીવ નિશ્ચયથી સંખ્યાતાજ ઉપજે છે.

वनस्पतयोऽनंताः ।

વનસ્પતિ કાયના દંડકે અનંતા જીવ ઉપજે છે.

" निययमसंखो भागो अणंतजीवो चयइए "

इति वचनात् शेषाश्चत्वारः स्थावराः असंख्याता एव न संख्याता नचानंताः ॥ २३ ॥

"નિત્યે ચાર સ્થાવરના જીવોમાં અસંખ્યાતમો ભાગ અનંત જીવવાળો ઉપજે છે." એવું શાસ્ત્રનું વચન છે, તેથી બાકીના ચાર સ્થાવરોના જીવો અસંખ્યાતાજ છે, તેઓ સંખ્યાતા નથી તેમ અનંતા નથી. ૨૩

प्रस्तावादाह ।

ચાલતાં પ્રસંગથી તે કહેછે.

मूल

असन्नी नर असंखा, जह उववाए तहेव चवणेवि ।
वावीस सगति दस वा, स सहस्स उकिठ पुढवाई ॥ २४ ॥

ભાવાર્થ

મનુષ્યના દંડક માહેલા જે અસંજ્ઞી મનુષ્ય એટલે સંમૂર્છિમ મનુષ્ય છે, તે એક સમયમાં અસંખ્યાતા ઉપજે છે. એવી રીતે આ ચોવીશ દંડકને વિષે એક સમયમાં ઉપજવાની સંખ્યા કહી તેવીજ રીતે તે ચોવીશ દંડકની અંદર ચ્યવવાની સંખ્યા વિષે પણ જાણી લેવું. તેઉકાય સિવાયના પૃથ્વીકાય વિગેરે ચાર સ્થાવરોના દંડકને વિષે અનુક્રમે બાવીશ, સાત, ત્રણ, અને દશહજાર વર્ષનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય જાણવું. એટલે પૃથ્વી કાયને વિષે બાવીશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય, અપકાયને વિષે સાત

હજાર વર્ષનું આયુષ્ય. વાયુકાયને વિષે ત્રણહજાર વર્ષનું આયુષ્ય અને વનસ્પતિ કાયને વિષે દશહજાર વર્ષનું આયુષ્ય જાણવું. २४

अवचूर्णि

असंज्ञिनो नरा उत्पद्यमाना असंख्याता लभ्यंते ।

અસંજ્ઞી મનુષ્ય એટલે સંમૂર્છિમ મનુષ્યના દંડકના જીવો અસંખ્યાતા ઊપજતા લાભે છે.

अत्रैव अतिदेशमाह ।

અહિં અતિદેશ કહે છે.

यथोपपातद्वारं संख्यामाश्रित्य व्याख्यातमेव च्यवनद्वारमप्यवसातव्यं समानत्वादुपपातच्यवनयोः।

જેવી રીતે સંખ્યાને આશ્રીને આ ઉપપાત દ્વારની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે, તેવીજ રીતે ચ્યવન દ્વાર પણ જાણી લેવું; કારણકે, ઉપપાત અને ચ્યવન એ બને દ્વાર સરખાજ છે.

अष्टादशं आयुर्द्वारमाह ।

અઢારમું આયુષ્યની સ્થિતિનું દ્વાર કહે છે.

अग्रे स्थितं आयुरिति पदं सर्वत्रानुवर्त्तनीयम ।

આયુ એ પદ આગલ રહેલું છે, તે સર્વ ઠેકાણે જોડવુ.

तेन पृथिव्याः द्वाविंशति वर्षसहस्राणि उत्कृष्टमायुरिति सर्वत्र योज्यम ।

તેથી પૃથ્વીકાયના દંડકના જીવોનું ઊત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બાવીશ હજાર વર્ષનુ છે, એમ સર્વ ઠેકાણે જોડી દેવુ

उदकस्य सप्त ।

અપ્કાયના દંડકના જીવોનું ઊત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સાત હજાર વર્ષનું છે.

वायोस्त्रीणि ।

વાયુકાયના દંડકના જીવોનું ઊત્કૃષ્ટ આયુ ત્રણ હજાર વર્ષનું છે.

वनस्पतेर्दशवर्ष सहस्राणि ।

વનસ્પતિ કાયના દંડકના જીવોનું ઊત્કૃષ્ટ દશહજાર વર્ષનું આયુષ્ય હોય છે. ૨૪

मूल

तिदिणग्गिति पल्लाउ, नरतिरिसुरनिरयसा-
गरतितीसा ।
वंतर पल्लं जोइस, वरिसलरकाहियं पलियं
॥ २५ ॥

ભાવાર્થ

અગ્નિકાય જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ દિવસનું જાણવું. મનુષ્ય અને તિર્યંચ એ બે દંડકને વિષે ત્રણ પલ્યોપમનું આયુષ્ય જાણવું. દેવતા અને નારકીના દંડકના જીવોની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યની સ્થિતિ તેત્રીસ સાગરોપમની જાણવી વ્યંતર દેવતાનું આયુષ્ય એક પલ્યોપમનું જાણવું અને જ્યોતિષિનું આયુષ્ય એકલાખ વર્ષ અધિક પલ્યોપમનું જાણવું તેમાં ચંદ્રનું આયુષ્ય એકલાખ વર્ષ અધિક એક પલ્યોપમનું સમજવું અને સૂર્યનું આયુષ્ય એક હજાર વર્ષ અધિક એક પલ્યોપમનું સમજવું. ૨૫

अवचूर्णि

अग्नेस्त्रीणि दिनान्यायुः ।

અગ્નિકાય જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ દિવસનું છે.

गर्भजतिर्यग्नराः त्रिपल्यायुषः ।

ગર્ભજ મનુષ્ય અને તિર્યંચના જીવોનું આયુષ્ય ત્રણ પલ્યોપમનું છે.

देवकुर्वादिषु सुरनारकाणां त्रयस्त्रिंशतिसागरोपमानि ।

દેવકુરૂ વિગેરેમાં દેવતા તથા નારકીના જીવોનું આયુષ્ય તેત્રીશ સાગરોપમનું છે.

व्यंतराणां पल्योपमम् ।

વ્યંતર દેવતાઓનું આયુષ્ય એક પલ્યોપમનું છે.

ज्योतिषां वर्षलक्षाधिकं पल्योपमम् ।

જ્યોતિષી દેવતાઓનું આયુષ્ય એકલાખ વર્ષથી અધિક એક પલ્યોપમનું છે.

असुराणामायुः स्थितिमाह ।

અસુર કુમાર દેવતાના આયુષ્યની સ્થિતિ કહે છે.

मूल.

असुराण अहिय अयरं, देसूण दुपल्लयं नव निकाए ।

वारस वासुणु पदिण, छम्मासुकिठ्ठ विगला-

. . . . उ ॥ २६ ॥

અપ્કાયના દંડકના જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સાત હજાર વર્ષનું છે.

वायोस्त्रीणि ।

વાયુકાયના દંડકના જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુ ત્રણ હજાર વર્ષનું છે.

वनस्पतेर्दशवर्ष सहस्राणि ।

વનસ્પતિ કાયના દંડકના જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ દશહજાર વર્ષનું આયુષ્ય હોય છે. ૨૪

मूल

तिदिणग्गिति पल्लाउ, नरतिरिसुरनिरयसा-
गरतितीसा ।
वंतर पल्लं जोइस, वरिसलरकाहियं पलियं
॥ २५ ॥

ભાવાર્થ

અગ્નિકાય જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ દિવસનું જાણવું. મનુષ્ય અને તિર્યંચ એ બે દંડકને વિષે ત્રણ પલ્યોપમનું આયુષ્ય જાણવું. દેવતા અને નારકીના દંડકના જીવોની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યની સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરોપમની જાણવી વ્યંતર દેવતાનું આયુષ્ય એક પલ્યોપમનું જાણવું અને જ્યોતિષિઓનું આયુષ્ય એક લાખ વર્ષ અધિક પલ્યોપમનું જાણવું તેમાં ચંદ્રનું આયુષ્ય એક લાખ વર્ષ અધિક એક પલ્યોપમનું સમજવું અને સૂર્યનું આયુષ્ય એક હજાર વર્ષ અધિક એક પલ્યોપમનું સમજવું. ૨૫

अवचूर्णि

अग्नेस्त्रीणि दिनान्यायुः ।

અગ્નિકાય જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ દિવસનું છે.

गर्भजतिर्यग्नराः त्रिपल्यायुषः ।

ગર્ભજ મનુષ્ય અને તિર્યંચના જીવોનું આયુષ્ય ત્રણ પલ્યોપમનું છે.

देवकुर्वादिषु सुरनारकाणां त्रयस्त्रिंशतिसागरोपमानि ।

દેવકુરૂ વિગેરેમાં દેવતા તથા નારકીના જીવોનું આયુષ્ય તેત્રીશ સાગરોપમનું છે.

व्यंतराणां पल्योपमम् ।

વ્યંતર દેવતાઓનું આયુષ્ય એક પલ્યોપમનું છે.

ज्योतिषां वर्षलक्षाधिकं पल्योपमम् ।

જ્યોતિષી દેવતાઓનું આયુષ્ય એકલાખ વર્ષથી અધિક એક પલ્યોપમનું છે.

असुराणामायुः स्थितिमाह ।

અસુર કુમાર દેવતાના આયુષ્યની સ્થિતિ કહે છે.

मूल.

असुराण आहिय अयरं, देसूण दुपल्लयं नव निकाए ।

वारस वासुणु पदिण, छम्मासुक्किट्ठ विगला-उ ॥ २६ ॥

અપ્કાયના દંડકના જીવોનું ઊત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સાત હજાર વર્ષનું છે.

वायोस्त्रीणि ।

વાયુકાયના દંડકના જીવોનું ઊત્કૃષ્ટ આયુ ત્રણ હજાર વર્ષનું છે.

वनस्पतेर्दशवर्ष सहस्राणि ।

વનસ્પતિ કાયના દંડકના જીવોનું ઊત્કૃષ્ટ દશહજાર વર્ષનું આયુષ્ય હોય છે. ૨૪

मूल

तिदिणग्गिति पल्लाउ, नरतिरिसुरनिरयसा-
गरतितीसा ।
वंतर पल्लं जोइस, वरिसलरकाहियं पलियं
॥ २५ ॥

ભાવાર્થ

અગ્નિકાય જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ દિવસનું જાણવું. મનુષ્ય અને તિર્યંચ એ બે દંડકને વિષે ત્રણ પલ્યોપમનું આયુષ્ય જાણવું. દેવતા અને નારકીના દંડકના જીવોની ઊત્કૃષ્ટ આયુષ્યની સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરોપમની જાણવી વ્યંતર દેવતાનું આયુષ્ય એક પલ્યોપમનું જાણવું અને જ્યોતિષદેવતાનું આયુષ્ય એકલાખ વર્ષ અધિક પલ્યોપમનું જાણવું તેમાં ચંદ્રનું આયુષ્ય એકલાખ વર્ષે અધિક એક પલ્યોપમનું સમજવું અને સૂર્યનું આયુષ્ય એક હજાર વર્ષે અધિક એક પલ્યોપમનું સમજવું. ૨૫

त्रींद्रियाणामेकोनपंचाशद्दिनानि ।

તેરિંદ્રિય જીવોનું આયુષ્ય ઓગણપચાશ દિનસોનું સમજવું.

चतुरिंद्रियाणां षण्मासा उत्कृष्टमायुः ।

ચૌરિંદ્રિય જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છમાસનું સમજવુ.

उक्तोत्कृष्टा स्थितिः ।

આ આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહેલી છે.

अथ जघन्यां तामेवाह ।

હવે આયુષ્યનીજઘન્ય સ્થિતિ કહે છે.

मूल

पुढवाइ दसप याणं, अंतमुहुत्तं जहन्न आउ ठिई।
दससहस वरिसठिई, भवणाइव निरयविंत- रिया ॥ २७॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વી વિગેરે દશ દંડક એટલે સ્થાવરના પાંચ દંડક, વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડક, તિર્યંચ પંચેંદ્રિયનો એક દંડક અને મનુષ્યનો એક દંડક—એ દશ દંડકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તની જાણવી ભવનપતિના દશ દંડક, નારકીનો એક દંડક, અને વ્યંતર દેવન નો એક દંડક—એ બાર દંડકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ દશહજાર વર્ષની જાણવી. ૨૭

ભાવાર્થ

અસુર કુમાર નિકાય સંબંધી દેવતાના દંડકને વિષે એક સાગરોપમથી કાંઈક અધિક આયુષ્ય જાણવું. અને બાકીના નવ નિકાયના દેવતાનું આયુષ્ય કાંઈક ઉણા એવા બેપલ્યોપમનું આયુષ્ય જાણવુ. વિકલેંદ્રિયમાં બેંદ્રિયનું બાર વર્ષનું, તેંદ્રિયનું ઓગણ પચાશ દિવસનું અને ચૌરિંદ્રિયનું છમાસનું આયુષ્ય જાણવું, એ આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સમજવી. ૩૬

अवचूर्णि

असुराणां चमरादीनां कियताप्यधिकं अतरं सागरोपमम् ।

અસુર એટલે ચમર વિગેરે દેવતાનું આયુષ્ય, કાંઈક અધિક એવા સાગરોપમનું છે.

शेषे निकायनवके देशोनपल्योपमाद्विकम् ।

બાકીના નવ નિકાય દેવતાઓનું આયુષ્ય એક દેશે ઉણા એવા બે પલ્યોપમનું છે.

दक्षिणदिशामाश्रित्य अर्द्धपल्योपमं उत्तरस्यां तु देशोनपल्योपमे द्वे ।

દક્ષિણ દિશાને આશ્રીને બેનું અર્ધ પલ્યોપમનું આયુષ્ય સમજવું અને ઉત્તર દિશાને આશ્રીને એક દેશે ઉણા એવા બે પલ્યોપમનું આયુષ્ય સમજવું.

द्वींद्रियाणां द्वादशवर्षाणि ।

બેઇંદ્રિય જીવોનું આયુષ્ય બાર વર્ષનું સમજવું

त्रींद्रियाणामेकोनपंचाशद्दिनानि ।
તેરિંદ્રિય જીવોનું આયુષ્ય ઓગણપચાશ દિવસોનું સમ
चतुरिंद्रियाणां षण्मासा उत्कृष्टमायुः ।
ચૌરિંદ્રિય જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છમાસનું સમજવુ.
उक्तोत्कृष्टा स्थितिः ।
આ આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહેલી છે.
अथ जघन्यां तामेवाह ।
હવે આયુષ્યનીજઘન્ય સ્થિતિ કહે છે.

मूल

पुढवाइ दसप याणं, अंतमुहुत्तं जहन्न आउ ठिई ।
दससहस वरिसठिई, भवणाहव निरयवित-रिया ॥ २७ ॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વી વિગેરે દશ દંડક એટલે સ્થાવરના પાંચ દંડક, ત્રણે વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડક, તિર્યંચ પંચેંદ્રિયનો એક દંડક અને મનુષ્યનો એક દંડક—એ દશ દંડકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ અંતર મુહૂર્તની જાણવી ભવનપતિના દશ દંડક, નારકીનો એક દંડક, અને વ્યંતર દેવનો એક દંડક—એ બાર દંડકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ દશહજાર વર્ષની જાણવી. ૨૭

भावार्थ.

અસુર કુમાર નિકાય સંબંધી દેવતાના દંડકને વિષે એક સાગરોપમથી કાંઈક અધિક આયુષ્ય જાણવું. અને બાકીના નવ નિકાયના દેવતાનું આયુષ્ય કાંઇક ઊણા એવા બેપલ્યોપમનું આયુષ્ય જાણવું વિકલેંદ્રિયમાં બેંદ્રિયનું બાર વર્ષનું, તેંદ્રિયનું ઓગણપચાશ દિવસનું અને ચૌરિંદ્રિયનું છમાસનું આયુષ્ય જાણવું, એ આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સમજવી. ૩૬

अवचूर्णि

असुराणां चमरादीनां कियताप्यधिकं अतरं सागरोपमम् ।

અસુર એટલે ચમર વિગેરે દેવતાનું આયુષ્ય, કાંઈક અધિક એવા સાગરોપમનું છે.

शेषे निकायनवके देशोनपल्योपमाद्विकम् ।

બાકીના નવ નિકાય દેવતાઓનું આયુષ્ય એક દેશે ઉણા એવા બે પલ્યોપમનું છે.

दक्षिणदिशामाश्रित्य अर्द्धपल्योपमं उत्तरस्यां तु देशोनपल्योपमे द्वे ।

દક્ષિણ દિશાને આશ્રીને બેનું અર્ધ પલ્યોપમનું આયુષ્ય સમજવું અને ઉત્તર દિશાને આશ્રીને એક દેશે ઉણા એવા બે પલ્યોપમનું આયુષ્ય સમજવું.

द्वींद्रियाणां द्वादशवर्षाणि ।

બેઇંદ્રિય જીવોનું આયુષ્ય બાર વર્ષનું સમજવું

એક પલ્યોપમના આઠમા ભાગ જેટલું આયુષ્ય થાય છે.

દેવતાના તેર દંડક, મનુષ્યનો એક દંડક, તિર્યંચનો એક દંડક, અને નારકીનો એક દંડક—એ સોળ દંડકને વિષે છ પર્યાપ્તિ હોયછે અને સ્થાવરના પાંચ દંડકને વિષે ભાષા અને મન-એ બે પર્યાપ્તિ સિવાય બીજી ચાર પર્યાપ્તિ હોય છે. २८

अवचूर्णि

वैमानिका ज्योतिषिकाश्च जघन्यतः क्रमेण एक पल्योपमाष्टभागायुषो भवंति ।

વૈમાનિક દેવતા અને જ્યોતિષી દેવતા અનુક્રમે જઘન્યથી એક પલ્યોપમ અને એક પલ્યોપમના આઠમા ભાગની આયુષ્ય વાલા હોયછે, એટલે વૈમાનિક દેવતાના દંડકનું જઘન્યથી એક પલ્યોપમનુ અને જ્યોતિષી દેવતાના દંડકનું એક પલ્યોપમના આઠમા ભાગનું આયુષ્ય હોય છે.

अथैकोनविंशतितमं पर्याप्तिद्वारमाह ।

હવે ઓગણીશમું પર્યાપ્તિ દ્વાર કહે છે.

सुरनरतिर्यक्निरयेषु पर्याप्तेषु षट्पर्याप्तयो भवन्ति ।

પર્યાપ્ત એવા દેવતા, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નારકીના દંડકને વિષે છ પર્યાપ્તિઓ હોય છે.

स्थावरे आहारशरीरइंद्रियश्वासोच्छ्वासरूपं पर्याप्तिचतुष्कं ।

પૃથ્વીકાય વિગેરે પાંચ સ્થાવરોના પાંચ દંડકમાં આહાર, શરીર, ઇંદ્રિય, અને શ્વાસોચ્છ્વાસ એ ચાર પર્યાપ્તિ હોય છે.

अवचूर्णि

स्थावरपंचकविकलत्रिकतिर्यक्नराणामंतर्मुहूर्त्तं जघन्यायुः स्थितिः ।

પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેંદ્રિય, એક તિર્યંચ અને એક મનુષ્ય—એ દશ દંડકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત્તની જાણવી.

भवनाधिपनरकव्यंतरा जघन्यतो दशसहस्रस्थितिका भवंति ।

ભવનપતિના દશ દંડક, નારકીનો એક દંડક અને વ્યંતર દેવતાનો એક દંડક—એ બાર દંડકને વિષે જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ દશહજાર વર્ષની જાણવી. ૨૭

अथ वैमानिकानामायुः स्थितिमाह ।

હવે વૈમાનિક દેવતાઓની આયુષ્યની સ્થિતિ કહે છે.

मूल

वेमाणिय जोइसिया, पल्ल तयठंस आउआ हुंत ।
सुरनरतिरि निरएसु, छपज्जत्ति थावरे चउगं ॥ २८ ॥

ભાવાર્થ

વૈમાનિક દેવતાના દંડકને વિષે જઘન્યથી એક પલ્યોપમનું આયુષ્ય થાયછે અને જ્યોતિષ દેવતાના દંડકને વિષે જઘન્યથી

પંચેન્દ્રિયમાં જાણ પર્યાપ્તિ અધિક-ઉમેરતાં ત્રિરેન્દ્રિય ચઉ
દંડકને વિષે પંચ પર્યાપ્તિ હોયછે.

अथ विंशतितममाहारद्वारमाह ।

હવે વીશમું આહારદ્વાર કહેછે.

सर्वेषां जीवानां षड्दिक्क आहारो भवति ।

સર્વ-ચોવીશ દંડકના જીવોને છદિશિનો આહાર હોયછે.

सर्वे जीवा दिक्षट्कस्थानाहारपुद्गलान् गृ-
ह्णंतीति भावः ।

ભાવાર્થ એવો છે, સર્વજીવો છદિશના સ્થાનોના આહારના
પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરેછે.

पंचदिक्कादिके आहारे भजना ।

પાંચ દિશાદિના જીવોના દંડકને વિષે ભજના છે.

यथा लोकांतवर्तिजीवानां पंचदिक्कः ।

જેમ લોકની અંતર રહેનારા જીવોને પાંચ દિશિને
આહાર પણ હોયછે.

लोकनिष्कुटस्थानां त्रिचतुर्दिक्कः।

લોકના નિષ્કુટ ભાગમાં રહેલા જીવોને ત્રણ દિશિ તથા ચાર
દિશિનો આહાર હોયછે. ૨૬

एकविंशं संज्ञाद्वारमाह ।

હવે એકવીશમું સંજ્ઞાદ્વાર કહેછે.

अथ संज्ञात्रिकं भणिष्यामि ।

હવેહું ત્રણ સંજ્ઞા કહીશ

अपर्याप्ता अपिजीवापर्याप्तित्रयं समाप्यैव म्रियंते नार्वाक् ॥ २८ ॥

અપર્યાપ્તા જીવ પણ ત્રણ પર્યાપ્તિ પૂરી કરીનેજ મૃત્યુ પામે છે, તે પેહેલા મૃત્યુ પામતા નથી. ૨૮

मूल

विगले पंच पजत्ती, छद्दिसि आहार होइस
व्वेसिं ।
पणगाइ पए भयणा, अह सन्नितियं भणि-
स्सामि ॥ २९ ॥

ભાવાર્થ

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે મનઃ પર્યાપ્ત શિવાયની બાકીની પાંચ પર્યાપ્તિ હોય છે.

સર્વ ચોવીશ દંડકને વિષે છદિશિ એટલે ચારદિશા, નીચેની દિશા અને ઉંચી દિશા–એ છદિશાનો આહાર હોયછે. અને પૃથ્વી કાય વિગેરે પાંચ સ્થાવરના દંડકને વિષે ભજના છે એટલે છ દિશિનો આહાર હોય અને ન પણ હોય તે પછી હવે હું ત્રણ સંજ્ઞાનું દ્વાર કહીશ. ૨૯

अवचूर्णि.

पूर्वोक्तं पर्याप्तिचतुष्कं भाषापर्याप्त्यधिकं विकलेपर्याप्तिपंचकम् ।

- ઉપર કહેલ આહાર, ઇંદ્રિય અને શ્વાસોશ્વાસ–એ ચાર

પર્યાપ્તિમાં ભાષા પર્યાપ્તિ અધિક-ઉમેરતાં વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે પાંચ પર્યાપ્તિ હોયછે.

अथ विंशतितममाहारद्वारमाह ।

હવે વીશમું આહારદ્વાર કહેછે.

सर्वेषां जीवानां षट्दिक्क आहारो भवति ।

સર્વ-ચોવીશ દંડકના જીવોને છદિશાનો આહાર હોયછે.

सर्वे जीवा दिक्षट्कस्थानाहारपुद्गलान् गृह्णंतीतिभावः ।

ભાવાર્થ એવો છે, સર્વજીવો છદિશાના સ્થાનોના આહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરેછે.

पंचदिक्कादिके आहारे भजना ।

પાંચ સ્થાવરના જીવોના દંડકને વિષે ભજન છે.

यथा लोकांतर्वर्त्तिजीवानां पंचदिक्कः ।

જેમકે લોકની અંદર રહેનારા જીવોને પાંચ દિશિનો આહાર જ હોયછે.

लोकनिष्कूटस्थानां त्रिचतुर्दिक्कः।

લોકના નિષ્કૂટ ભાગમાં રહેલા જીવોને ત્રણ દિશિ તથા ચાર દિશિનો આહાર હોયછે. ૨૯

एकविंशं संज्ञाद्वारमाह ।

હવે એકવીશમું સંજ્ઞાદ્વાર કહેછે.

अथ संज्ञात्रिकं भणिष्यामि ।

હવે હું ત્રણ સંજ્ઞા કહીશ.

मूल

चउविहसुरतिरियेसुं, निरएसु अदीह काल-
गी सन्ना ।
विगले हेउवएसा, सन्ना रहिया थिरा सव्वे
॥ ३० ॥

ભાવાર્થ.

ચાર પ્રકારના દેવતા એટલે ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક એ ચાર પ્રકારના દેવતાના તેર દંડકને વિષે. તિર્યંચના એક દંડકને વિષે અને નારકીના એક દંડકને વિષે—એ પંનર દંડકમાં દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા હોયછે.

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે એક હેતૂપદેશિકી[2] સંજ્ઞા હોયછે અને પાંચ સ્થાવરના પાંચ દંડકને વિષે એકે સંજ્ઞા હોતી નથી. ૩૦

अवचूर्णि

चतुर्विधसुरतिर्यक्षु निरयेषुच दीर्घकालिकी संज्ञा ।

ચાર પ્રકારના દેવતાઓના તેર દંડકને વિષે, તિર્યંચના એક દંડકને વિષે અને નારકીના એક દંડકને વિષે દીર્ઘકાલિકી

---

૧ અમુક કામ કર્યું, અમુક કામ કરૂંછું અને અમુક કામ કરીશ— એમ અતીત, અનાગત અને વર્તમાન—એ ત્રણેકાળનું જ્ઞાન તે દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા કહેવાયછે.

૨ વર્તમાનકાળને વિષે ઇષ્ટ વસ્તુમાં પ્રવૃત્તિ અને અનિષ્ટ વસ્તુથી નિવૃત્તિ કરવામાં જે વિષય જ્ઞાન હોય તે હેતૂપદેશિકી સંજ્ઞા કહેવાય છે. આ સંજ્ઞાવાળાને કાંઇક મનો જ્ઞાન હોયછે.

સંજ્ઞા હોયછે.

दीर्घोऽतीतानागतवर्त्तमानविषयः कालो ज्ञेयो यस्या इति व्युत्पत्तेः ।

દીર્ઘ એટલે ભુત ભવિષ્ય અને વર્તમાન વિષયી કાળ જેમાં જાણવાનો છે, તે દીર્ઘકાલિકી શંજ્ઞા કહેવાયછે. એવી તેની વ્યુત્પત્તિ થાયછે.

विकले हेतूपदेशिकी संज्ञी ।

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે હેતૂપદેશિકી સંજ્ઞા હોયછે.

किंचिन्मनोज्ञानसहिता वर्त्तमानविषया संज्ञेत्यर्थः ।

કાંઇક મનો જ્ઞાને સહિત એવી વર્તમાનકાળ વિષયી સંજ્ઞા તે હેતૂપદેશિકી સંજ્ઞા કહેવાય એવો તેનો અર્થ છે.

विशिष्टतत्संज्ञात्रयरहिताः सर्वे स्थिरा ज्ञेयाः ।

બધા સ્થાવર એટલે પાંચ સ્થાવરના પાંચ દંડકના જીવો વિશિષ્ટ એવી ત્રણ સંજ્ઞાથી રહિત છે, એમ સમજવું. ૩૦

मूल

मणु आण दीहकालिय, दिठ्ठीवाओवएसि-
आ केवि ।
पज्ज पण तिरि मणुअच्चिय, चउविह देवेसु
गच्छंति ॥ ३१ ॥

ભાવાર્થ

મનુષ્યના એક દંડકને વિષે દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા હોયછે. અને કેટલા એક (ચૌદ પૂર્વ ધારી વિગેરે) ને દ્રષ્ટિવા દોપ દેશિકા નામની સંજ્ઞા પણ હોયછે.

પર્યાપ્તા પંચેદ્રિય અને પર્યપ્તા મનુષ્યના બે દંડકના જીવો ચાર પ્રકારના દેવતાના તેર દંડકને વિષે નિશ્ચે કરીને જાયછે. ૩૧

अवचूर्णि

मनुजानां दीर्घकालिकी संज्ञा ।

મનુષ્યોના એક દંડકને વિષે દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા હોયછે.

दृष्टिवादोपदेशिकी क्षायोपशमिकादिसम्यक्त सहिताः केपि ।

કેટલાએક ક્ષાયોપસમિક વિગેરે સમ્યક્ત્વે સહિત હોવાથી, તેમને દ્રષ્ટિવાદોપદેશિકી સંજ્ઞા હોયછે.

पंचेंद्रियतिर्यंचोऽप्येतत्संज्ञायुक्ता जवंति ।

પંચેદ્રિય તિર્યંચના જીવોને પણ એ સંજ્ઞા હોયછે.

केचित् परमल्पत्वान्न विवक्षिताः ।

કેટલાએક તો ઘણાંજ અલ્પ જીવ હોવાથી તેઓ અહીં કહેવાને ઇચ્છેલા નથી.

द्वाविंशंगतिद्वारं त्रयोविंशमागतिद्वारंचाह ।

હવે બાવીશમું ગતિદ્વાર અને ત્રેવીશમું આગતિદ્વાર કહેછે.

पर्याप्ताः पंचेंद्रियाश्च तिर्यंचो मनुजाश्च चतुर्विधदेवेषु गच्छंति ।

પર્યાપ્તા પંચેંદ્રિય તિર્યંચ અને પર્યાપ્તા મનુષ્ય-એ બે દંડકના જીવો ભવનપતિ વિગેરે ચાર પ્રકારના દેવતાઓના તેર દંડકને વિષે જાય છે.

न शेषजीवाः ।

બાકીના જે જીવો રહ્યા, તે દેવતાના તેર દંડકને વિષે જતા નથી. એ દેવતાના તેર દંડકને વિષે આગતિદ્વાર કહ્યું ૩૧

इति देवाना मागति द्वारम् ।

अथ देवानां गति द्वारमाह ।

હવે દેવતાઓના દંડકને વિષે ગતિદ્વાર કહેછે.

मूल.

संखाउ पज्ज पणिंदि, तिरि नरेसु तहेव प-
ज्जत्ते ।
भूदग पत्तेयवणे, एएसु च्चिय सुरागमणं ॥
३२ ॥

ભાવાર્થ

સંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા પર્યાપ્તા એવા પંચેંદ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, પર્યાપ્તા પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય—એ પાંચ દંડકના જીવોના વિષે નિશ્ચે દેવતાનું ગમન થાયછે, એટલે તેરદંડકના દેવતાઓ ચ્યવીને એ પાંચ દંડકમાં હે ઉપજે છે, ૩૨

अवचूर्णि

संख्यातायुःपर्याप्तपंचेंद्रियतिर्यग्नरेषु ।

સંખ્યાતા આયુષ્યવાળા પર્યાપ્તા પંચેંદ્રિય એવા તિર્યંચ અને મનુષ્યોને વિષે.

तथैव । તેમજ

पर्याप्ताब्भूदकप्रत्येकवने ।

પર્યાપ્તા પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના જીવોને વિષે.

एतेष्वेव सुराणामागमनमुत्पादो जवति ।

એટલે એ પાંચ દંડકમાં દેવતાઓનું આગમન એટલે ઉત્પત્તિ થાયછે.

इति सुरेषु गत्यागती ।

એ રીતે દેવતાના તેર દંડકમાં ગતિદ્વાર અને આગતિદ્વાર સમજવા કહે

नारकाणां गत्यागती श्राह ।

હવે નારકીના જીવોના ગતિદ્વાર અને આગતિદ્વાર કહેછે.

मूल.

पज्जत संखगब्भय, तिरियनरा निरयसत्तगे जंति ॥
निरयउवट्टा एएसु उववज्जंति न सेसेसु ॥ ३३ ॥

ભાવાર્થ

સંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા ગર્ભજ અને પર્યાપ્તા એવા

તિર્યંચ અને મનુષ્ય-એ બે દંડકના જીવ સાતે નારકીના દંડકને વિષે જાયછે. અને તે નારકીમાંથી નીકળેલા એવા તે નારકીના જીવ, સંખ્યાતા આયુષ્યવાળા પર્યાપ્તા એવા મનુષ્ય અને તિર્યંચ એ બે દંડકને વિષે ઉપજે છે, બાકીના દંડકને વિષે તે ઉપજતા નથી. ૩૩

अवचूर्णि.

पर्याप्तसंख्यातायुषो गर्भजतिर्यग्नराः नरकसप्त के यांति ।

પર્યાપ્તા અને સંખ્યાતા આયુષ્યવાળા ગર્ભજ તિર્યંચ અને મનુષ્ય-એ બે દંડકના જીવ સાત નારકીમાં જાયછે.

असन्नि खलु पढममिति वचनात् असंज्ञिनोऽपि प्रथमां पृथिवीं यावद्यांति ।

" અસંજ્ઞી જીવ નિશ્ચેથી પહેલી નારકી સુધી જાય " એવું શાસ્ત્રનું વચનછે, તેથી અસંજ્ઞી જીવ પણ પેહેલી નારકી સુધી જાયછે.

परं तेषामिह नाधिकृतत्वात् ।

પરંતુ તે જીવોનો આહીં અધિકાર નથી (તેથી અહિં કહેલું નથી.)

नरकादुद्वृत्ताश्च जीवा एतल्लक्षणेषु एतेष्वेव तिर्यङ्नरेषूत्पद्यंते न शेषेषु जीवेषु ।

નરકમાથી નીકળેલા જીવ એ કહેલા લક્ષણવાલા એજ તિર્યંચ અને મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાયછે. બાકીના જીવોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી.

इति नारक गत्यागती ।

એવીરીતે નારકીના જીવોનું ગતિદ્વાર તથા આગતિદ્વાર જાણવું ૩૩

अथ पृथ्व्यप्वनस्पतीनां गत्यागती आह ।

હવે પૃથ્વીકાયૂ, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાયનું ગતિદ્વાર તથા આગતિદ્વાર કહેછે.

मूल.

पुढवी आउ वणस्सइ, मज्जे नारयविवज्जि-
यार्जीवा ।
सव्वे उववज्जंति, नियनियकम्माणुमाणेणं
॥ ३४ ॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વીકાયૂ, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય-એ ત્રણે દંડકની મધ્યે સાત નારકીના એક દંડકના જીવ સિવાય બાકીના ત્રેવીશ દંડકના સર્વ જીવો પોત પોતાના કર્મના અનુમાનથી ઉત્પન્ન થાયછે.-એટલે જે જીવે જેવા કર્મ કર્યા હોય, તે તેવે સ્થાને ઉપજે છે. ૩૪

अवचर्णि.

पृथिव्यप्वनस्पतिकायमध्ये नारकविवर्जिताः सर्वे त्रयोविंशतिदंडकस्था जीवा उत्पद्यंते ।

પૃથ્વીકાયઅપકાય અને વનસ્પતિકાયના ત્રણ દંડકના જીવોમાં નારકી વિનાના સર્વ ત્રેવીશ દંડકમાં રહેલા જીવો ઉત્પન્ન થાયછે.

निजनिजयथाकृतकारितानुमोदितकर्मणामनुमानेन ।

પોત પોતાના જેમ કરેલા, કરાવેલા અને અનુમોદેલા કર્મોના અનુમાનથી.

निजनिज इति वदता सूत्रकृता स्वयं कृतं कर्म भुज्यते न परकृतमित्यावेदितम् ।

સૂત્રકારે મૂળમાં "निज निज" એ પદ મુકેલું છે, તે ઉપરથી એમ જણાવ્યું કે, પોતે કરેલુ કર્મ ભોગવાયછે, બીજાએ કરેલુ ભોગવાતું નથી.

कर्मानुमानेनेति सत्कर्मणा शुभस्थाने असत्कर्मणाशुभस्थाने ॥ ३४ ॥

સૂત્રકારે મૂળમાં "कर्मानुमानेन" એ પદ મુકેલું છે, તે ઉપરથી એમ જણાવ્યુ છે કે, સત્કર્મ કરવાથી શુભસ્થાનમાં અને નઠારૂં કર્મ કરવાથી અશુભસ્થાનમાં ઉત્પન્ન થાયછે, ૩૪

एतेषामेव गतिद्वारमाह ।

એ ઉપર કહેલા ત્રણ દંડકનું ગતિદ્વાર કહેછે.

मूल.

पढवाइ दस पएसु, पढवी आउ वणस्सई जंति ।
पढवाइ दस पण हिय, तेउ वाउसु उववाओ ॥ ३५ ॥

ભાવાર્થ

પૃથ્વી વિગેરે દશ પદ એટલે પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેંદ્રિય એક મનુષ્ય અને એક તિર્યંચ-એ દશ દંડકને વિષે પૃથ્વીકાય,

અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય—એ ત્રણ દંડકના જીવ જાયછે. પૃથ્વી વગેરે દશપદના દશેદંડકમાંથી નીકળેલા જીવો તેઉકાય અને વાયુકાયને વિષે ઉત્પન્ન થાયછે. ૩૫

अवचूर्णि.

तस्यैव दंरूकत्रयस्य जीवानां गतिद्वारमाह ।

તે પૃથ્વી, અપ્ અને વનસ્પતિકાયના ત્રણ દંડકના જીવોનુ ગતિદ્વાર કહેછે.

पृथिव्यादिदशपदेषु अनुक्रमास्थितेषु पृथिव्यप् वनस्पतिजीवा यांति ।

પૃથ્વી બગેરે દશપદ કે જે અનુક્રમે રહેલાછે, તેઓમાં પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાયના જીવો જાયછે.

न नारकसुरेष्वित्यर्थः ।

નારકી તથા દેવનાના દંડકને વિષે તેઓ જતા નથી.

इति पृथ्व्यप्वनस्पतीनां गत्यागती ।

એપ્રમાણે પૃથ્વીકાય અપકાય અને વનસ્પતિકાય દંડકના જીવોનુ ગતિદ્વાર તથાં આગતિદ્વાર કહ્યું.

तेजोवाय्वोरागतिद्वारमाह ।

હવે તેઉકાય અને વાયુકાય જીવોનુ આગતિદ્વાર કહે છે.

तेजोवाय्वोर्विषये पृथिव्यादिदशपदेभ्यएव सुरा-यान्ते जीवाः ॥ ३५ ॥

તેઉકાય અને વાયુકાયને વિષે પૃથ્વીકાય વગેરે દશપદમાંથી જીવ ઉત્પન્ન થાયછે.

अथ तेजोवाय्वोर्गतिमाह ।

હવે તેઊકાય અને વાયુકાય જીવોનુ ગતિદ્વાર કહેછે.

मूल.

तेऊ वाऊ गमणं, पुढवी पमुहम्मि होइ पय नवगे ।
पुढवाइ ठाण दसगा, विगलाइं तियं तिहिं जंति ॥ ३६ ॥

ભાવાર્થ

તેઊકાય અને વાયુકાય-એબે દંડકના જીવોનું આગમન પૃથ્વીકાય વગેરે પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેંદ્રિય, અને એક તિર્યંચ પંચેંદ્રિય-એ નવપદનાં થાયછે પૃથ્વી વગેરે દશ સ્થાન એટલે પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેંદ્રિય, એક તિર્યંચ પંચેંદ્રિ અને એક મનુષ્ય-એ દશ સ્થાનકના જીવ આવીને વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકને વિષે આવેછે અને ત્રણે વિકલેંદ્રિયના જીવ મરીને એ ઉપર કહેલા દશ દંડકમાં જાયછે ૩૬

अवचूर्णि.

तेजोवाय्वोरागमनं पृथिवीप्रमुखे पदनवके भ-
તેઊકાય અને વાયુકાય જીવોનું આગમન પૃથ્વી વગેરે નવ પદમાં થાયછે.

वति इति तेजोवायुगत्यागती ।
એવી રીતે તેઊકાય અને વાયુકાય જીવોનું ગતિ દ્વાર તથા આગતિ દ્વાર કહ્યું.

विकलेंद्रियाः पृथिव्यादिदश स्थानेभ्य एवोत्पद्यं ते मृत्वाच तत्रैव यांति नान्यत्र ।

વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડકના જીવો પૃથ્વી વગેરે દશ સ્થાન-માંથીજ ઉત્પન્ન થાયછે અને મૃત્યુ પામીને ત્યાંજ જાયછે. બીજે જતાં નથી

इति विकलगत्यागती ॥ २६ ॥

એ પ્રમાણે વિકલેંદ્રિય જીવોનુ ગતિદ્વાર તથા આગતિ-દ્વાર છે.

अथ गर्भजतिर्यग्मनुष्यानां गत्यागती आह ।

હવે ગર્ભજ તિર્યંચ તથા ગર્ભજ મનુષ્ય—એ બે દંડકના જીવોનુ ગતિદ્વાર તથા આગતિદ્વાર કહેછે.

मूल.

गमणागमणं गब्भय, तिरियाणं सयलजीव-
ठाणेसु ।
मणुआ, तेउवाउहिं नो जंति
॥ ३७ ॥

ભાવાર્થ

ગર્ભજ તિર્યંચના દંડકના જીવ બધા દંડકનાં સ્થાનમાં ઉત્કૃષ્ટે ચોવીસે દંડકમાં જાયછે અને તેમાંથી આવેછે અને ગર્ભજ મનુષ્યના દંડકના જીવ બધા ચોવીસે દંડકમાં જાયછે અને તેઉકાય અને વાયુકાય શિવાય બીજા બાવીસ દંડકના જીવ

આવીને મનુષ્યમાંહે આવેછે. ૩૭

अवचूर्णि

गर्भजतिर्यंचो मृत्वा चतुर्विंशतिदंडकेषु यांति ।

ગર્ભજ તિર્યંચ જીવ મૃત્યુ પામીને ચોવીશે દંડકમાં જાયછે

चतुर्विंशतिदंडकेभ्यश्चोत्पद्यंते ।

અને ચોવીશે દંડકમાંથી ઉત્પન્ન થાયછે.

इति गर्भजतिर्यङ् गत्यागती ।

એવી રીતે ગર્ભજ તિર્યંચના જીવોનું ગતિદ્વાર અને આગતિદ્વાર કહ્યું.

मनुजा मनुष्याः सर्वत्र यांति ।

મનુષ્યો બધા ચોવીશે દંડકમાં જાયછે.

सर्वत्रेति वचनबलात् चतुर्विंशतिदंडकजीवेषु कालदोषसंहननसद्भावेन सिद्धावपियांति ।

મૂળમાં સર્વત્ર એવું પદ મુકેલું છે, તેના બળથી ચોવીશ દંડકના જીવોમાં જાને કાલ, દોષ તથા સંઘયણનો યોગ થતાં તેઓ સિદ્ધિમાં પણ જાયછે.

आयांतश्च मनुजास्तेजोवायुवर्जितेभ्यो द्वाविंशतिदंडकेभ्यः समायांति ।

ત્યાંથી આવીને આવતા મનુષ્યો તેઉકાય અને વાઉકાય —એ બે દંડક શિવાય બાકીના બાવીશ દંડકોમાંથી આવેછે

इति समर्थिते सविस्तरे गत्यागति द्वारे ।

એવી રીતે ગતિદ્વાર અને આગતિદ્વાર વિસ્તારથી કહેવામાં આવ્યા

अथ चतुर्विंशं वेदद्वारमाह ।

હવે ચોવીશમું વેદદ્વાર કહેછે.

मूल

वेयतियतिरिनरेसु, इत्थी पुरिसो अचउविह सुरेसु ।
थिर विगल नारएसु, नपुंसवेओ हवाइएगो ॥ ३८ ॥

ભાવાર્થ

પંચેંદ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્ય—એ બે દંડકને વિશે સ્રીવેદ પુરૂષવેદ અને નપુંસકવેદ—એ ત્રણે વેદ લાભે છે. ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક—એ ચાર પ્રકારના દેવતાના તેર દંડકને વિષે નપુંસક વેદ શિવાય સ્રીવેદ અને પુરૂષવેદ—એ બે વેદ લાભે છે. પાંચ સ્થાવરના પાંચ દંડક, વિકલેંદ્રિયના ત્રણ દંડક અને નારકીનો એક દંડક—એ તેર દંડકને વિષે એક નપુંસક વેદજ હોયછે. ૩૮

अवचूर्णि

वेदत्रिकं तिर्यङ् नरेषु ।

પંચેંદ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યને વિષે સ્રીવેદ, પુરૂષવેદ અને નપુંસકવેદ— ત્રણે વેદ હોયછે.

स्त्रीवेदः पुरुषवेदश्च चतुर्विधसुरेषु ।
ચાર પ્રકારના દેવતાના તેર દંડકને વિષે સ્ત્રીવેદ અને પુરૂષવેદ બે વેદજ હોયછે.

स्थिरविकलनारकेषु नपुंसकवेद एक एव जवति ।
પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેંદ્રિય અને નારકીના એક દંડકમાં એકલો નપુંસકવેદજ હોયછે. ૩૮

अथ संक्षिप्तसंग्रहणीगाथाद्दयानुक्तमपि सोपयोगित्वात्किंचिज्जीवाल्पबहु दर्श्यते ।
હવે સંક્ષિપ્ત સંગ્રહણીની બેગાથામાં કહ્યું નથી, તોપણ કાંઇક ઉપયોગી હોવાથી જીવોનું અલ્પ બહુત્વ દ્વાર દર્શાવેછે.

मूल,

पज्जमणुबायरग्गी, वेमाणिय भवणनिरय वितरिआ ।
जोइसचउपणतिरिआ, बेइंदिय तेंदिय[illegible] उ ॥ ३९ ॥
वाउ वणस्सइ चिय, अहिया अहिया [illegible] ।
सव्वेवि इमे भावा, जिणा मग्गणं[illegible]

ભાવાર્થ

સર્વથી થોડા ગર્ભજ પર્યાપ્ત [illegible] અગ્નિકાયના જીવ અધિક છે, તેનાથી [illegible]

તેનાથી ભવનપતિના દશ દંડકના જીવ અધિક છે, તેનાથી સાત નારકીના જીવ અધિક છે,તેનાથી વ્યંતર દેવતા અધિક છે, તેનાથી જ્યોતિષ દેવતા અધિક છે, તેનાથી ચૌરીંદ્રિય જીવ અધિક છે, તેનાથી પચેંદ્રિય તિર્યંચના જીવ અધિક છે, તેનાથી બેઇંદ્રિય જીવ અધિકછે, તેનાથી તેરિંદ્રિય જીવ અધિક છે, તેનાથી પૃથ્વીકાયના જીવ અધિક છે, તેનાથી અપ્કાયના જીવ અધિક છે, તેનાથી વાયુકાયના જીવ અધિક છે, તેનાથી વનસ્પતિકાયના જીવ અધિક છે—એવી રીતે અનુક્રમે એક એકથી અધિક જાણવા. ૪૦

अवचूर्णि

पज्जुत्तिपदं वायरत्तिपदंच वदतः सूत्रकृतोऽयमाशयो यदहं पर्याप्तबादरजीवविषयमेवाल्पबहुत्वं वदिष्यामि नो पर्याप्तसूक्ष्मविषयमिति।

" पज बायर " એ બે પદ કહેનાર સૂત્રકારનો એવો આશય છે કે, જે આ અલ્પ બહુત્વ દ્વાર પર્યાપ્તા અને બાદર જીવ સંબંધી છે તે હું કહીશ, અપર્યાપ્તા અને સૂક્ષ્મ જીવ સંબંધી કહીશ નહીં.

इह संसारे स्तोकः पर्याप्तमनुष्याः ।

આ સંસારમાં પર્યાપ્ત મનુષ્યના જીવો સર્વથી થોડા છે

मनुष्येभ्यो बादराग्निजीवाः असंख्यातगुणाः।

મનુષ્યના જીવોથી બાદર અગ્નિકાયના જીવ અસંખ્ય ગણાછે.

एभ्यो वैमानिका असंख्यातगुणाः ।

તે બાદર અગ્નિકાયના જીવોથી વૈમાનિક દેવના અસંખ્ય ગણાછે.

एभ्यो भवनपतयोऽसंख्यातगुणाः ।

એ વૈમાનિક દેવતાથી ભવનપતિ દેવતા અસંખ્યાતા ગુણવાળા છે.

एभ्यो नारका असंख्यातगुणाः ।
भवनपति देवताथी नारकीना जीव असंख्याता गुणवाळा छे.
एभ्यो व्यंतरा असंख्यातगुणाः ।
नारकीना जीवोथी व्यंतर देवता असंख्याता गुणवाळा छे.
एभ्यो ज्योतिष्काः संख्यातगुणाः ।
ए व्यंतर देवताओथी ज्योतिषी देवताओ संख्याता गुणवाळाछे.
एभ्यश्चतुरिंद्रियाः संख्यातगुणाः ।
ज्योतिषी देवताओथी चौरींद्रिय जीव संख्याता गुणवाळाछे.
एभ्यः पंचेंद्रिया तिर्यंचो विशेषाधिकाः ।
ए चौरींद्रिय जीवोथी पंचेंद्रि तिर्यंचना जीव विशेष अधिक छे.
एभ्यो द्वींद्रिया विशेषाधिकाः ।
पंचेंद्रिय तिर्यंचना जीवोथी बेंद्रिय जीव विशेष अधिक छे.
एभ्यस्त्रींद्रिया विशेषाधिकाः ।
बेंद्रिय जीवथी तेंद्रिय जीव विशेष अधिक छे.
एभ्यः पृथ्वीकाया विशेषाधिकाः ।
तेंद्रिय जीवोथी पृथ्वीकाय जीव विशेष अधिक छे.
ततोऽप्कायाः विशेषाधिकाः ।
पृथ्वीकाय जीवोथी अप्काय जीव विशेष अधिक छे.
अप्कायकेभ्यो वायुकायका असंख्यातगुणाः ।
अप्काय जीवथी वायुकाय जीव असंख्याता गुणवाळा छे.
ततो वनस्पतयोऽनंतगुणाः ।
ते वायुकाय जीवथी वनस्पतिकाय जीव अनंत गणा ।

संख्यातगुणेन असंख्यातगुणेन अनंतगुणेनच यथासंन्नवमिमे जीवाः क्रमेणाधिका न्नवंति ।

આ જીવો સંખ્યાતા ગુણથી, અસંખ્યાતા ગુણથી અને અનંત ગુણથી જેમ સંભવે તેમ અનુક્રમે અધિક થાયછે.

अथ ग्रंथकारो जिनान् स्तौति ।

હવે ગ્રંથકાર જિનેશ્વરોની સ્તુતિ કરે છે.

सर्वेऽपि च इमे पूर्वोक्ता न्नावाः तेषु तेषु जीवस्थानकेषु गमनागमनरूपाः हेजिनाः मया न्नवे भ्रमता अनंतशः अनंतकृत्वः प्राप्ताः यथा मया तथा न्यैरपि जीवैः ।

હે જિનેશ્વર ભગવંત, આ સંસારમાં અનંત વાર ભમતા એવા મેં તે તે જીવોના સ્થાનકોમાં જવા આવવા રૂપ એવા પૂર્વે કહેલા સર્વ ભાવો (બનાવો) અનંત વાર પ્રાપ્ત કરેલા છે જેવી રીતે મેં પ્રાપ્ત કરેલા છે, તેવી રીતે બીજા જીવોએ પણ પ્રાપ્ત કરેલા છે.

एतेन स्वामिनः पुरः स्वडुःखं निवेदितं ।

આ કહેનાથી ગ્રંથકારે પ્રભુની આગળ પોતાનું દુઃખ નિવેદન કરેલું છે. ૪૦

अथ तद्विमोचनलक्षणां प्रार्थनामाह ।

હવે ગ્રંથકાર તે જીવના સ્થાનોમાં રહેલા ગમનાગમનરૂપ ભાવમાંથી છૂટવા માટે પ્રાર્થના કરે છે.

मूल

संपइ तुम्ह भत्तस्स, दंडगपयभमणभग्ग-
हिययस्स ।
दंडनिर्यविरहसुलहं, लहु मम दिंतु मुरकप-
यं ॥ ४१ ॥

ભાવાર્થ

હેજિનેશ્વરો, હમણાં એ ચોવીશ દંડક રૂપ પદમાં ભ્રમણ કરવાથી જેનું મન ભગ્ન થઈ ગયું છે એવા આ તમારા ભક્તને મનોદંડ, વચનદંડ અને કાયદંડ— એ ત્રણે દંડના વિરામથી સુલભ એવું મોક્ષપદ મને સત્વર આપો. ૪૧

अवचूर्णि

हे जिना इति पदं पूर्वस्थितमिहापि गृह्यंते ।

तेन हे जिनाःसंप्रति इह नवे नवतां नक्तस्य त्रिकरणशुध्ध्या नक्तिमतः ।

તેથી હે જિનો, સંપ્રતિ એટલે હમણાં આ ભવને વિષે તમારા ભક્ત એટલે મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિ વડે તમારી ભક્તિ વાળા એવો.

दंमकपदेषु सूक्ष्मवादरपर्याप्तापर्याप्तरूपेषु

भ्रमणं पुनः पुनर्गत्यागतिरूपं तस्मान्नग्नं नि-वृत्तं हृदयं मनोयस्य एवंविधस्यमम विज्ञप्तिकर्तुः ।

ભ્રમણ એટલે વારંવાર જવું આવવું, તેમાંથી જેનું હૃદય

મગ્ન થયેલું છે એવો વિજ્ઞપ્તિ કરનાર જે હું તેને.

दंडत्रिकात् मनोवाक्कायानर्थप्रवृत्तिरूपाद्विर-
तानां सुलभं सुप्रापं दंडत्रिकविरतसुलभं ।

મન વચન અને કાયાના અનર્થના પ્રવર્તાવા રૂપ ત્રણ દંડથી વિરામ પામેલાં પુરૂષોને સુલભ કેટલે સારી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય એવા.

मोक्षपदं लघु शीघ्रं भवंतो ददतु वितरंतु ॥४१॥

મોક્ષપદને તમે શીઘ્ર આપો. ૪૧

ग्रंथकारः स्वनाम कथयति ।

ગ્રંથકર્તા પોતાનું નામ કહેછે.

मूल.

सिरि जिणहंस मुणीसर, रज्जे सिरिधवल-
चंदसीसेण ।
गजसारेण लिहिया, एसा विन्नत्ति अप्पहि-
या ॥ ४२ ॥

ભાવાર્થ

જ્ઞાનાચાર વગેરેની લક્ષ્મીથી યુક્ત એવા શ્રી જિનહંસ નામના આચાર્યના રાજ્યને વિષે શ્રી ધવલચંદ્ર નામના ઉપાધ્યાયના શિષ્ય ગજસાર નામના મુનિએ શ્રી વીર શાસનના નાયકને પોતાના આત્માના હિતને અર્થે આ વિજ્ઞપ્તિ રચેલી છે. ૪૨

अवचूर्णि

श्रीजिनहंससूरिनामानो ये श्रीजिनसमुद्रसूरिपट्टप्रतिष्ठिताः मुनीश्वराः खरतरगच्छाधिपतयः ।

શ્રી જિન સમુદ્ર સૂરિના પદ ઉપર બેઠેલા શ્રી જિનહંસ સૂરિ નામના ખરતર ગચ્છના અધિપતિ જે આચાર્ય.

तेषां राज्ये गच्छाधिपत्यलक्षणे तस्मिन् ।

તેઓનુ રાજ્ય ગચ્છનુ અધિપતિપણુ તેને વિષે

विजयसिद्धांतिकशिरोमणीनां श्रीधवलचंद्रगणीनां शिष्येण संविग्नपंक्तिताज्ञयोदयगणि लालितपालितेन गजसारगणिना नाम्ना साधुना ।

વિજય સિદ્ધાંતીઓમાં શિરોમણિ રૂપ શ્રીધવલચંદ્ર ગણીના શિષ્ય અને સંવેગી પંડિત અભયોદયગણીએ લાલન પાલન કરેલા ગજસાર ગણિ નામના સાધુએ

एषा विचारषट्त्रिंशिकारूपा स्तवना श्रीतीर्थंकरानां विज्ञप्तिर्लिखितेतिपदेनौद्धत्यं परिहृतं ।

આ વિચાર છત્રિશિકા રૂપ સ્તવના શ્રી તીર્થંકરોને વિનતિ લખેલી છે. લખેલી છે એ પદથી એ પ્રકારે પોતાનુ ઉદ્ધતપણું છોડી દીધું છે.

यद्वा पूर्वं पत्ररचनया लिखिता ततः सुगमतायै सूत्रतया गुंफिता इत्यर्थः ।

યદ્વા પૂર્વે (પહેલા) પત્ર રૂપે લખેલી અને તેપછી સુગમતાને માટે સૂત્ર રૂપે ગુંથેલી છે. એવો અર્થ પણ થાય

किंभूता ।

તે વિચાર પડ્ત્રિંશિકા કેવી છે?

आत्मदिता अनेन नवति हि धर्मः श्रोतुः सर्वस्यैकांततो हितश्रवणात् ।

આત્માને હિતકારી છે. એટલે એનાથી એકાંતે હિતનું શ્રવણ કરવાથી સર્વ શ્રોતાને ધર્મ થાયછે.

ब्रुवतोऽनुग्रहबुद्ध्या वक्तुस्त्वेकांततो नवन्तीति सूक्तं स्थापितम् ।

અનુગ્રહ બુદ્ધિવડે વક્તા—કહેનારને એકાંતે ધર્મ થાયછે. એ પ્રમાણે સારી રીતે કહેલું સ્થાપિત કરેલું છે. ૪૨

मूल

निधिमुनिशरेंदुसंवल्लिपीकृता पत्तनेऽवचूर्णिरियम् ।
संशोध्या धीमद्भिर्मत्वेदं बालचापल्यम् ॥ १ ॥

ભાવાર્થ

સંવત ૧૫૭૯ ના વર્ષમાં પાટણ નગરને વિષે આ અવચુર્ણી લખેલી છે. તેને બાલકની ચપલાયમાની બુદ્ધિમાન્ પુરૂષોએ શેધી લવી. ૧

इति दंडकप्रकरणस्यावचूर्णिः समाप्ता ।

शुद्धिपत्रम्

अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ट	पंक्ति.
प्रणीधाय	प्रणिधाय	२	६
कूर्वे	कुर्वे	१	७
सन्नासं गाण	सन्ना संगाण	५	१३
વક્રિય	વૈક્રિય	૬	૨૦
—द्वात्रिधा	—दात्त्रिधा	६	२३
અર્દ્ધ	અર્દ્ધ	૭	૧૦
દરેાે	દર્શો	૭	૧૩
સમુદ્ઘાત	સમુદ્‌ઘાત	૮	૨૦–૨૧
ज्त्यसा मृपा	असत्य मृपा	१०	१८
સંખ્ય	સંખ્યા	૧૨	૧૨
दिग्न्य	दिग्न्य	१३	१
સંજ્ઞા	સંજ્ઞા	૧૩	૬
હેતુવાદોપદેશિની	હેતુવાદોપદેશિકી	૧૩	૧૯
अवतारयीत	अवतारयति	१४	११
वेअविप	वेत्रविप	२०	१२
વક્રિય	વૈક્રિય	૨૦	૧૬
—ऽतर्मुहुर्त्ता	—ऽतर्मुहुर्त्ता	२०	१८
अंत्त	अंत	२१	६
અતં	અંત	૨૧	[illegible]

ठेवठ्ठा	ठेवठं	२२	३
ठगां	ठगं	२२	४
संघयण्	संघयणु	२२	८-११-१६
—नरसा	—नरंसा	२३	१५
न्यानेन	न्यायेन	२४	१३
-पकाय	-पकाया	२५	७
सव्वेपि	सव्वेवि	२६	१०
मित्यत्ती	मिव्वत्ती	३१	४
नाणिय	नाणियं	३३	५
चतुर्दर्शन	चक्षुर्दर्शन	३३	११
दर्शनिनः	दर्शिनः	३४	६
निरण	निरए	३४	१६
नवंत्ति	नवति	३५	१३
वमता	वमतां	३५	२२
योय	योग	३७	२
दंदक	दंडक	३९	१०
नपयाग	नपयोग	४०	११
रज्जात्मके	रज्जवात्मके	४१	७
निच्च	नित्य	४१	२२
असुगण	असुगणं	४५	१७

पदिण	पणदिण	४५	२०
सदस्र	सदस्र	४८	७
हुंत	हुंति	४८	१६
પયાંપ્ન	પર્યાપ્ત	૪૯	૧૮
છનિશિ	છદિશિ	૫૦	૧૩
આહાર, ઇંદ્રિય	આહાર, શરીર ઇંદ્રિય	૫૦	૨૧
પર્યાપ્તિ	પર્યાપ્તિ	૫૧	૧
પવાપતિ	પર્યાપ્તિ	૫૧	૬
लोकात	लोकान्त	५१	१३
निरएसु श्रदीह	निरए सुश्रदीह	५२	२
સજ્ઞા	સંજ્ઞા	૫૨	૨૦
શજ્ઞા	સંજ્ઞા	૫૩	૫
दिट्ठो	दिठ्ठी	५३	१७
દેશિકા	દેશિકી	૫૪	૩
શિવાના	સિવાયના	૫૮	૧૮
पढवाइ	पुढवाइ	५९	१६
पढवी	पुढवी	५९	१६
वढवाइ	पुढवाइ	५९	१७
વિશે	વિષે	૫૯	૨૨
पृष्कपप	पृष्कपप्	६०	१४
तेजोवायो	तेजोवाय्वो	६०	१७-२०
तेजोवायो	तेजोवाय्वो	६१	१-१७

वामुकाय	वायुकाय	६१	७
तिद्द	तिद्दिं	६१	६
ગાંનીને	પામીને	૬૩	૧
ह्वाइ	ह्वइ	६४	८
गाथाद्दया	गाथाह्या	६५	३
ह्वे	ह्वे	६५	ए
तेंदिय	तेइंदिय	६५	१४
स्तोकः	स्तोकाः	६६	१६
गृह्यंते	गृह्यते	६ए	१२
ભક્તિવાલા	ભક્તિવાલો	૬૯	૧૭
सुलर्स	सुलन्नं	७०	३
नौल्क्य	नौल्क्यं	७१	१५
ज्ञवन्तीति	ज्ञवत्तीति	७२	७
ચપલાય	ચપલતા	૭૨	૧૭